TARİH Dünyası

Cilt 2 * Sayı 11
15 Eylûl 1950

ALMAN I.

Z.

BİR KONUŞMA

Tarih Dünyası'nın birinci cildini, okuyucuların hiçbir mecmuaya nasip olmıyan bir sevgi bağlılığı içinde çıkardık. Ciltlerin gördüğü rağbet ise, Tarih Dünyası'nın istikbali bakımından daha çok ümit verici oldu.

Gerek genç okuyucularımız, gerek okumayı ihtiyaç olarak hisseden yaşını başını almış, meslek sahibi olgun okuyucularımızdan aldığımız sayısız mektuplar, yürümekte olduğumuz yolda bize bir kuvvet menbaı olmaktadır. Tarih Dünyası mecmuası, yurtta ciddî, olgun ve öğretici malûmat veren bir mecmuanın hakikî bir ihtiyaç olduğunu artık isbat etmiş bulunmaktadır.

Burada, istemiyerek, fakat birçok okuyucularımızın devamlı ve ısrarlı mektupları üzerine bir noktayı açıklamak zorunda kaldığımız için özür dileriz: Bilgi sahasında olmaması lâzım gelen kıskançlık ve çekememezliğin, maalesef çok basit ve ayıplanacak bir misaliyle karşılaştık. Ömrü bir ay bile sürmiyen ve bize benzemek istiyen bir derginin satılmıyan sayıları İstanbul sokaklarında (Tarih Dünyası) adı ile beşer kuruşa sattırıldı. Başka bir dergi, bizi küçültmek, gözden düşürmek gayretiyle, okuyucuların aklını çekmek istedi. Okuyucularımızın da gözünden kaçmıyan bu olayları bize sordular: «Bunları görmüyor musunuz?..» Hepsini gördük ve görüyoruz. Ben 1943 yılında (Türk kahramanları) adlı bir seri çıkarırken de böyle olmuştu, fakat ilk defa Türk irfan âleminde yapılan bu neşriyat iki ciltte toplanmış, görülmemiş bir alâka ile karşılanmıştı.

Tarih Dünyası, okuyucularının anlayışına, iyiyi ve olgunu ayırt edebilecek görüşe sahip olduğuna inanmaktadır. Bizim iddia etmemize lüzum yoktur; Tarih Dünyası'nın sahifelerini çevirenler, tarihin şimdiye kadar bilinmiyen, görülmemiş, hiçbir yerde yazılmamış ve söylenmemiş tarih konularını görüp ve hangi mecmuanın daha faydalı olduğuna kanaat getirirler. Tarih Dünyası, her zaman bir kıymet olarak muhafaza edilecek bir eser halinde çıkmaktadır ve öyle çıkacaktır. Gerek özel sayılarımız, gerek pek yakında tekrar çıkaracağımız (Türk kahramanları) serisi ve gerek hazırlamakta olduğumuz tarihî kitaplar, bütün okurlarımızın kütüphaneleri için eşsiz birer eser olacaktır.

Biz değil, eserlerimiz konuşacaktır... Bu bahse ilk ve son defa temas ediyoruz.

Okuyucularımızın gittikçe artan alâka ve teşviklerine lâyık olabilmek için Tarih Dünyası'nı daha çok güzelleştirerek zenginleştireceğiz. Bu uğurda yaptığımız fedakârlıklar açıktır. Bizi, bütün dergilerle mukayese etmek okuyucularımızın elindedir ve böyle yapmalarını dileriz.

Cilt kapaklarımız ... olan fiyattan daha ucuz ... ken, Tarih Dünyası'nın yalnız bir kazanç müessesesi olmadığını da isbat etmiş oluyoruz. Resimli Osmanlı Tarihi'nin kapaklarını da aynı nefasette hazırlıyacak, okuyucularımıza bir tarih kütüphanesi kazandırmış olacağız ve her cilt sonunda bütün okuyucularımıza daha faydalı eserler ve kıymetli eşyalar hediye etmekte devam edeceğiz. Tarih Dünyası, en güzel eserlerini asıl bundan sonra vermek imkânını bulmuş olacaktır.

Niyazi Ahmet BANOĞLU

KAPAK RESMİMİZ: Kanunî Sultan Süleyman (Topkapı Sarayı Müzesindeki bir tablodan), ARKA KAPAK: Saraya takdim edilen kurbanlık koyunlar. Bu koyunlar, Kâğıthanede Sâye Ocağında suret-i mahsusada beslenerek takdim edilirdi.

TARİH Dünyası

Cilt 2 - Sayı 11 ★ ON BEŞ GÜNDE BİR ÇIKAR ★ **15 Eylûl 1950**

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: Niyazi Ahmet Banoğlu ★ İdarehane: İstanbul, Nuruosmaniye cad. No. 57, Şaka Matbaası 3 üncü kat, Telefon: 21649 ★ Abone şartları: Seneliği 12, altı aylığı 6 lira. Nüshası 50 kuruştur ★ Dizildiği ve basıldığı yer: ŞAKA Matbaası, İstanbul

Abdülhamidin hal'inden sonra bir garp ressamı tarafından hükümdarı bir kadın düşkünü göstermek gayesiyle yapılan resimlerden ikisi...

Abdülhamid ve Kadınlar

Yazan: AHMET REŞAT

Abdülhamidin hususî hayatı için pek çok yazı yazılmış olmasına rağmen hâlâ birçok tarafları karanlık kalmıştır. Bunun da sebebi, Abdülhamide ait resmî evrakın henüz tamamiyle tasnif edilmemiş olmasıdır. Bu yazıda, Abdülhamidin ilk aşkı ve Yıldız Sarayına davet edilen ecnebi kadınların intıbalarını okuyacaksınız.

Otuz üç sene memleketi idare eden Abdülhamit hakkında pek çok eser yazıldı. Ona müstebit, hain, milletin kanını emen hükümdar, kızıl sultan vesaire gibi birçok kötü damgalar vuruldu. Aksine zeki, idareci, kurnaz, iyi bir diplomat diyenler de oldu.

Bütün bunlara rağmen, tarih, Abdülhamit hakkında tam hükmünü verınemiştir, çünkü Abdülhamit hakkında bilinmesi lâzım gelen daha çok şeyler vardır. Arşivimizdeki Abdülhamide ait vesikalar yeni tasnife başlanmıştır. Bu vesikalar da iyiden iyiye tetkik edildikten, onun bütün kötü ve iyi tarafları meydana konduktan sonradır ki

Abdülhamidin kadın vücutlariyle canlandırılan diğer bir baş resmi

hangi taraf ağır basarsa ona göre hüküm vermek icap edecektir. Yalnız bugün şunu kat'î olarak söyliyebiliriz ki, 33 sene bir milleti idare etmek kudretini ve kuvvetini gösterebilen Abdülhamit, muhakkak ki çok zeki bir adamdı, zekâ ise bazan iyi ve çok defa kötü yoldan işler.

⁂

Abdülhamidin, tetkik edilmiyen cephelerinden biri de, onun kadınlarla olan münasebetleridir. Şimdiye kadar hep siyasî ve idarî cephesi üzerinde fikir yürütülmüş, kadınlarla olan münasebetiyle meşgul olunmamıştır.

Tab'an hasis ve aynı derecede muktesit bir hükümdar olan Abdülhamit, marangozluk ve kimyagerlik gibi sanat ve ilim şubelerine de fevkalâde merak sarmıştı ve bu sahalarda çok çalışırdı. Yalnız tahttan indirildiği zaman (en müstebit hükümdar) damgasını yiyen ve hattâ ecnebi matbuatın da ağız birliği etmişçesine bu suretle neşriyatına hedef olan Abdülhamidin bu sahifelerde gördüğünüz resimleri bütün dünyaya yayıldı. Ecnebi ressamların yaptıkları bu resimler, ne derece tarihî hakikatle kabil-i teliftir? Bu yazımız, işte bunun cevabını verecektir.

⁂

Abdülhamidin on iki İkbali vardı. Malûm olduğu üzere, saray âdetince, Valide Sultandan sonra rütbe sırasiyle Hazinedar Usta, sonra hükümdarın nikâhlı karıları, birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü Kadın Efendiler gelir. Kadın Efendiler, valide olan İkbal Hasekiler arasından intihap edilir. Kadın Efendilerle İkballerin sarayda hususî daireleri, hazinedarları, kâtipleri, mühürdarları, esvapçı, ibriktar başıları, şerbetçi kalfası, kahveci başısı, kâhya kadını bulunurdu. Yani her kadının aşağı yukarı yüze yakın maiyeti bulunurdu.

Abdülhamidin kadınlar arasında ilk aşkla sevdiği ve bağlandığı kadın Safinaz adında bir cariye idi. Bunun hikâyesi hayli meraklıdır (1): Tunuslu Mahmut Paşanın Safinaz, Yıldız ve Naciye isimli üç hemşire cariyesi vardı. Bunlardan Safinaz ile Yıldızı Sultan Abdülâzize hediye etmişti. Abdülâziz, bu iki güzel cariyeyi görünce o kadar sevinmişti ki, bunları saraya getirenlere beşer yüz lira ihsan vermiş, Mahmut Paşaya da kıymetli bir tütün tabakası hediye etmişti. Hikâyesini, «Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı» eserinin müellifi Osman Nuriden dinliyelim:

«Kızlara sarayda en güzel daireler tahsis edildi, maiyetlerine birçok halayıklar verildi. İkisini de Valide Sultanın himayesine bıraktı. Bir aralık Safinazı kendisine zevce yapacağını söyledi. Fakat Safinaz Abdülâzizin kendisine tevcih ettiği bu şerefi kemal-i cesaretle reddetti.

Abdülâziz, hâdiseyi iyice tetkik etmiş olsaydı, kendi malûmatı olmaksızın Safinaz ile Abdülhamit arasında bir aşk vakasının geçmiş olduğunu anlardı. Bermutat her kapıya kulak, her deliğe göz koyarak sinsi sinsi dolaşmakta olan Abdülhamit, sarayda Safinazı görerek âşık olmuş, kızı adım adım takip ederek gizlice görüşmeğe ve ilân-ı aşk etmeğe muvaffak olmuştu. Bu münasebeti başlangıçta ikisi de gizli tuttular. Nihayet

---

(1) Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı, s. 533-534.

Abdülhamit Safinazı behemehal almak istiyerek derdini Valide Sultana döktü:

— Safinaz olmazsa yaşıyamıyacağım . diye yeminler etti.

Valide Sultan (2) Abdülhamidi çok sevdiğinden bir çaresini bulacağını vâdetti.

Valide Sultan, bir gün Abdülâzize, Safinazın pek hasta olduğunu söyliyerek tebdil-i hava için sayfiyeye göndermesi hakkında izin istedi. Safinazı sayfiyeye gönderdikten sonra da her gün kızın hastalığının arttığı hakkında raporlar vermeğe başladı, bir gün de öldüğü haberini verdi.

Padişah, validesinin sözüne inanarak tahkikata lüzum görmediğinden, Abdülhamit Safinaz ile evlendi. Bilâhare Abdülhamit Yıldız Sarayına kapandıktan sonra keyifli bir zamanında, musahiplerinden bir harem ağasına, ömründe kadın olarak yalnız Safinazı sevdiğini ve şehzadeliğinde geçirdiği tahammül edilmez senelere ancak onun sayesinde tahammül edebildiğini söylemişti. Fakat Safinaz Kadın Efendi, haremde kıskançlık yüzünden diğer kadınlardan gördüğü muamelelere, hakkında mütemadiyen icat edilen iftira ve ithamlara tahammül edemedi. Hattâ bir gün haremin bir tarafına ateş verilerek, Safinazın yaptığı ileri sürüldü. Nihayet Safinaz, kendisini ayırmasını Abdülhamitten rica etti. Abdülhamit, buna bir türlü razı olmak istemedi, yahut öyle göründü. Nihayet sevgilisinin istirahati için buna muvafakat etti. İstanbulda büyük bir konak tahsis ederek kayd-ı hayat şartiyle elli lira maaş tahsis etti, bir müddet sonra da kendi adamlarından biriyle evlendirdi. İstanbuldaki konağı yanınca, Çamlıcada bir köşk hediye etti.»

⁂

Abdülhamidin saray kadınlariyle olan münasebetleri hakkında şimdilik elimizde vesika yoktur. Yalnız tahttan indirildikten sonra Avrupa matbuatında çıkan bazı yazılar vardır ki, bu yazılar, Abdülhamidin saraydaki eğlencelerine sık sık ecnebi sanatkâr kadınları da davet ettiğini bize göstermektedir.

Bir tarihte, bir Fransız operet kumpanyası, Yıldızda Label Elen adlı piyesi oynamak üzere davet edilmişti. O sırada İstanbulda bulunan bir Fransız kadını Yıldız Sarayını ve tiyatrosunu merak ederek, operet kumpanyası direktörü Madmazel Jan Süliye'ye kendisini de götürmesini rica etmiş. Jan Süliye, kendi artistlerinden birinin yerine bu kadını götürmekte hiçbir beis görmemiş... Fakat Label Elen'in son perdeleri oynanırken bütün sahnenin sarılmış olduğunu hayret ve dehşetle görmüşler. Çünkü saraya jurnal vermekle mükellef yüzlerce hafiye, artist olmıyan bir Fransız kadının tiyatro kumpanyası ile Yıldıza götürüldüğünü tesbitte hiçbir güçlük çekmemiş ve böyle olunca da rapora (Bundan maksat bir suikast tertibidir) cümlesini ilâve etmekte bir mahzur görmemişler.

Bu hâdiseden sonradır ki, Abdülhamit, saraya davet ettiği ecnebi sanatkârları büyük kayıt ve şartlar ve müthiş göz hapsi altına aldırarak getirmiştir.

Abdülhamidin hal'inden sonra Avrupa gazetelerinde çıkan bir yazıyı, 9 haziran 1909 tarihli Sabah gazetesi aynen iktibas ederek neşretmişti. Bu yazı, Paris aktrislerinden Madam Tenar'ın Abdülhamide da-

Abdülhamidin gençlik resimlerinden biri

---

(2) Abdülhamidin kendi annesi genç yaşta vefat etmiş olduğundan Abdülhamidin ikinci kadını Peresta Hanım yerini işgal ediyordu.

ir bir hâtırası idi ki, şöyle anlatmaktadır:

«Akşam üstü, saat yedide hususî memurlar gelip beni Fransa Sefarethanesinden aldılar ve anahtarla kapanır bir arabaya bindirerek götürdüler. Sefarethane ile saray arasındaki mesafe nisbeten kısa olduğu halde Yıldıza epeyce geç gittiğimizden, dolaşık yollardan geçtiğimizi anladım.

Esasen arabanın pencerelerine cam yerine tahta konmuş olduğu için etrafı görmek mümkün olmuyordu. Araba birdenbire durdu. Bir zincir şakırtısı işitildi ve bunu müteakıp bir kapının açıldığını duydum. Kapı tekrar kapanarak ortalığı sükûn kapladı. Arabanın kapısına bir anahtar sokuldu ve kapı açıldı. Arabadan indiğim zaman karşımda dört asker duruyordu. Bunlardan maada sarayın parmaklığı ile sonundaki dar bir merdiveni çıkmağa başladığım zaman koridorun boyunca diğer askerler de görüldü. Merdiveni çıkınca baştan ayağa silâhlı olan rehberlerim ufak bir kapıyı açarak girmemi işaret ettiler. Girdiğimi müteakıp kapının arkamdan kapandığını gördüm. Içeri iki neferle bir zabit geldi. Nazik bir tavırla dedi ki:

— Lûtfen arkamdan geliniz madam!

Tekrar birçok yerlerden indik, birçok merdivenlerden çıktık. Bir salona girdik. Zabit bu salonda beklememi rica etti. Abdülhamidin karşısına gireceğimi söyledi. Mantomu çıkardım. Bir kapı açıldı. Kilsli taşlardan sütunlar üzerine istinat etmiş ve hafifçe aydınlatılmış bir salon göründü. Bu salona girer girmez her taraftan bir ışık yayıldı. Önü kafesli iki sıra loca görünüyor ve etrafı çevrilmiş bir taht üzerinde Abdülhamit oturuyordu. Kendisine alaturka gayet hürmetkârane bir selâm verdim. Selâm vermek için eğildikten sonra doğrulurken etrafımı şüphesiz tarassut için gelmiş zabitlerle çevrili gördüm. Abdülhamit bilmukabele hafif bir işaret edince oyuna başlamak lâzım geleceğini anladım. İki parça okudum. Bitince çekiliyordum ki, Abdülhamit parmağını kaldırdı. Sonradan anladığıma göre bu hareket kendisinin son derece neşe ve şetaretine işaretmiş!

Zabitlerden biri yavaşça dedi ki:

— Birkaç şey daha okuyunuz.

Yine başladım. Hem okuyor, hem de içinden arasıra hafif sesler, gülüşmeler gelen kafesli localara, bu localarda mütecessisane üzerime dikilmiş parlak nazarlara bakıyordum. Bu localarda kadınlar bulunuyordu. Kendi kendime hayretle, «Söylediklerimi anlıyorlar galiba!» dedim. İhtiyar Abdülhamide gelince, çehresinin harekâtından da anlaşıldığı üzere, sözlerimden birini bile kaçırmıyordu. Beş defada muhtelif on parça okudum. Nihayetinde de hasbihallerimden (Resm-i takdim) adlı parçayı lüzumuna mebni mütemadiyen kahkahalarla okudum. Bu parça şayan-ı hayret bir muvaffakiyete nail oldu. Kadınların hepsi fevkalâde memnun kaldılar. Abdülhamit ise kendisini eğlendirdiğimi imaen tebessüm etmeğe tenezzül etti.

Salondan çıktım ve rehberimi bekledim. Yarım saati mütecaviz bir müddet bekledikten sonra bir zabitle iki asker gelip beni aldı ve karmakarışık birtakım aralıklar, antisambrlar arasından geçtikten sonra solgun yeşil ipek perdelerle süslü bir salona götürdüler.

Aklımı başıma toplamağa vakit bulamadan birkaç adım ileride baktım ki Abdülhamit, etrafında fesli ve kılıçlı birçok rical-i hükûmet bulunduğu halde bir sedir üzerinde uzanmış yatıyor. Şevketmeap, kendisine yaklaşmamı emretti. Ondördüncü Lüi usulünce gayet güzel bir reverans yaptım. Öpmek için elini uzattı ve kaymaklı bademle baldan mürekkep helva ve İstanbuldan maada hiçbir yerde bulunamıyacağına emin olduğum sâf iyi su ikram edilmesi emrini verdi.

İkram edilen şeyi yedikten sonra tekrar öpmek için elini uzatarak:

— Pek memnun oldum, güzelim! dedi.

Geri geri çekilerek çıktım ve gelirken bindiğim kapalı arabaya tekrar bindim. Sefarethanenin avlusunda arabadan çıkınca arkamdan bir diğer arabanın bizi takip etmiş olduğunu gördüm. Bu arabadan bir zazit inerek süratle bana yaklaştı ve bir kese altınla bir demet çiçek uzattı. Dedi ki:

— Madam, bu demet şevketmeap efendimizin size en büyük hediyeleridir.

Teşekkür ettim ve:

— Rica ederim efendim, dedim, saraydaki hanımlar lisanımı anlarlar mı?

— Şüphesiz!

— Demek Fransızcaya vukufları var...

— Evet, kısm-ı âzamı Fransızcayı bilirler... Esasen çoğu Belçikalıdır.»

⁂

İşte, Abdülhamidin Yıldız Sarayındaki eğlencelerinde kadınların rolünü belirten bir parça... Bunun dışındaki hayatı hakkında, maalesef, bir vesikaya malik değiliz. Ancak, zamanla yeni vesikalar bulunacaktır.

Tarihî Tâbirler Ansiklopedisi

Acemi Oğlanı:

İlk zamanlarda yalnız muharebede esir alınan genç Hıristiyan çocuklarından devlet hissesine düşenler, yâni beşde bir nisbeti, devletin askerî ihtiyacını temin için hususî surette yetiştirilirlerdi. Sonraları Hıristiyan tebaadan da devşirme suretile muayyen nisbette genç çocuklar alındı. Bunların hepsine birden Acemi Oğlanı denirdi. On yedinci asırdan itibaren ise Acemi Ocağına hariçten yabancılar ve Yeniçeri çocukları da alındı. Bu üç menşeden gelen acemilerden bir kısmı doğrudan doğruya Türk çiftçisine verilerek üç sene hizmet görüp Türk dilini ve Türk - İslâm terbiyesini öğrendikten sonra Acemi Ocaklarına verilirlerdi. Bir kısmı doğrudan doğruya Bostancı Ocağına diğer bir kısmı ise Topkapı Sarayile Edirne, Galata ve İbrahim Paşa sarayına verilirlerdi ki bu son bahsolunanlardan iç oğlanları yetişirdi. Acemi Ocaklarına gidenler ise zamanı gelince Yeniçeri Ocağına alınırlardı.

Celeb:

Edirne, Galata ve İbrahim Paşa Saraylarında bulunan acemi oğlanlarına verilen isim..

Daşıtı:

Bilhassa zahire nakli için angariyeci olarak kullanılan kimse.. Bunlara icabında bir mikdar ücret de verilirdi.

İmam hanesi:

Bugünkü İstanbul Müftülüğü binasının yerinde bulunan Ağa Kapısı yâni Yeniçeri ağasının makamı olan yerin dışında Sakalar kışlası ve Süleymaniye civarında kadınlara mahsus kârgir hapishane..

Kolonborne:

Kolovrino kelimesinden bozmadır. Karada ve gemilerde kullanılan menzil topudur. 3, 5, 7 okka ağırlığında gülle atan muhtelif nevileri vardı.

Meydan Kethüdası:

Acemi Ocağının Ağadan sonra en büyük zabiti. Acemilere verilen cezaları tatbik etmek bunun vazifesiydi. Terfi ederse Sekban veya Zağarcı olurdu.

Pençik Oğlanı:

Harplerde alınan esirlerden acemi oğlanı yetiştirmek üzere beşde bir olarak alınan devlet hissesi. Kelimenin aslı Penciyek'dir.

Solkol:

Rumelide Akdeniz sahillerine müvazi olarak Selânik - Mora'dan Adriyatik denizine kadar olan kısım. Anadolu da ise Kuzey Anadolu kısmıdır.

Tashih Bedergâh:

Gönüllü Yeniçerilerin muharebeye iştirâk ettikten sonra Yeniçeri Ulûfe defterlerine maaşlı olarak kayıd olunmaları.

Yurdluk:

Yalnız gelirinden istifade etmek üzere çok zaman kaydı hayat şartile birisine verilen arazi.

Zerpul:

Acemi Oğlanlarına birer akçelik yevmiyelerinden maada ayda beş akçe olarak verilen pabuç parası.. Buna tıraş akçesi de denirdi.

Divan Efendisi:

Vezirlerle beylerbeyilerin yazı işlerinde kullandıkları adamlarına verilen isimdir. Bunlar vezirlerin hususî adamları idi ve maaşlarını efendilerinden alırlardı.

Delil Başı:

Vezir dairelerinin muharip ve muhafızlarını teşkil eden süvari efradının başlarına verilen isimdir. Halk arasında bunlara Deli Başı derlerdi.

Çürük Akçe:

Ayarı bozuk ve bundan dolayı kıymeti düşük para demektir. Mukabili «Sağlam Para» dır.

Dalkılıç:

Düşman ordusu içine dalmak veya muhasara edilen kaleye girmek için fedai yazılan efrada verilen isimdir.

Duka Altını:

Eskiden Venedikte basılan altın paranın adıdır. Bir zamanlar çarşı ve pazarda bu para ile alış veriş yapılırmış.

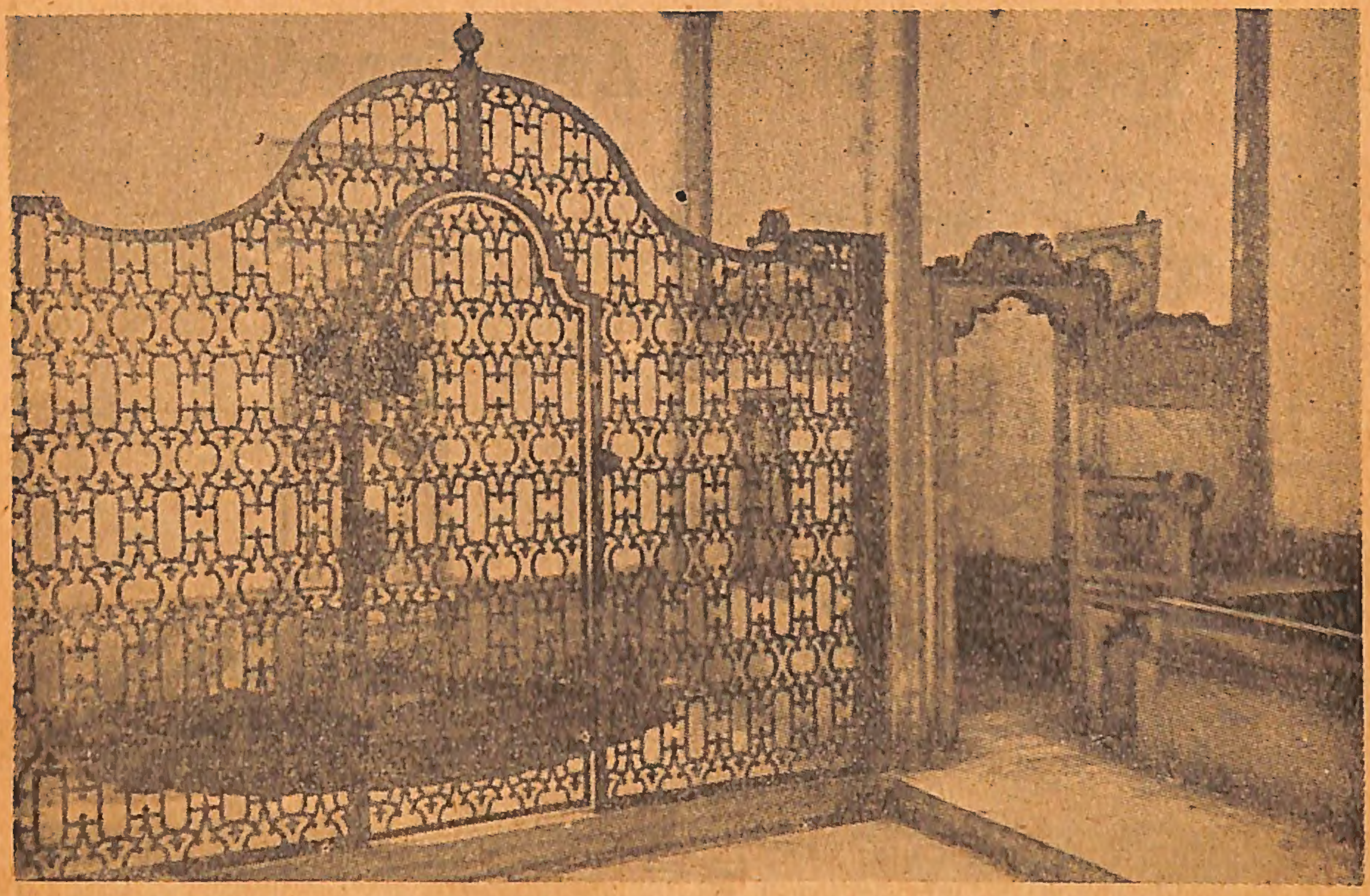

Hünkârın sabunlanırken girdiği rivayet edilen hamamın parmaklıklı kısmı...

Haremde Padişah Hamamı

Topkapı Sarayındaki padişah hamamı, cidden tetkik edilecek bir mevzudur. Reşat Ekrem Koçu, bu yazıda hamamı bütün tafsilâtiyle anlatmakta ve bazı rivayetleri de tahlil etmektedir.

Yazan: REŞAT EKREM KOÇU

Onaltıncı asırda Kanunî Sultan Süleyman zamanında ve Hicretin 970 yılında, kuvvetle tahmin edilir ki o tarihte hâssa ser mimarı bulunan Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Soyunma yeri, soğukluk ve asıl hamam olmak üzere iç içe üç küçük bölmeden mürekkep, bugünkü haliyle basit bir yapıdır: Öylesine ki, İstanbulun, bugün hemen hepsi yok olmuş bulunan eski yalı ve konaklarında Topkapı Sarayı haremindeki bu hünkâr hamamından kat kat müzeyyen ve mükellef hamamlar vardı.

Onaltıncı asır Türk yapı sanatının iç tezyinatı icabından, soğukluğun vaktiyle bu asra ait kıymetli çinilerle kaplı olduğu, asıl hamam duvarlarının ve tepe pencereleri aralarının da malakârî kabartmalarla süslü olduğu söylenebilir; bugün ne çini, ne de malakârî tezyinat vardır. Bu hamama ait olduğu muhakkak olan gayet kıymetli kitabeli bir çini pano, buradan sökülmüş, sarayda «Altın yolu» denilen koridordan geçilip Hırka-i Saadet dairesine giderken sağ tarafta bir duvara konmuştur. Kitabe Farsça bir tarih beytidir.

Bundan, hünkâr hamamının asırlar boyunca çok tadilât gördüğü anlaşılır. Asıl hamam kısmında, taş işçiliği çok temiz, muslukları işlemeli ve yaldızlı tuçtan dört mermer kurna ile bir mermer banyo vardır; bunların arkasına da bir selsebil yerleştirilmiştir. Kubbeciği, altı narin mermer sütun

★

Dar merdivenle inilen ve tıpkı bugünkü modern banyoları andıran yıkanma yeri... Duvarda selsebilin bir kısmı görülmektedir. Kubbeciği altı narin mermer sütun üzerine istinat eden hamam, asırlar boyunca birçok tadilâta uğramıştır. Padişah, burada bizzat yıkanırdı.

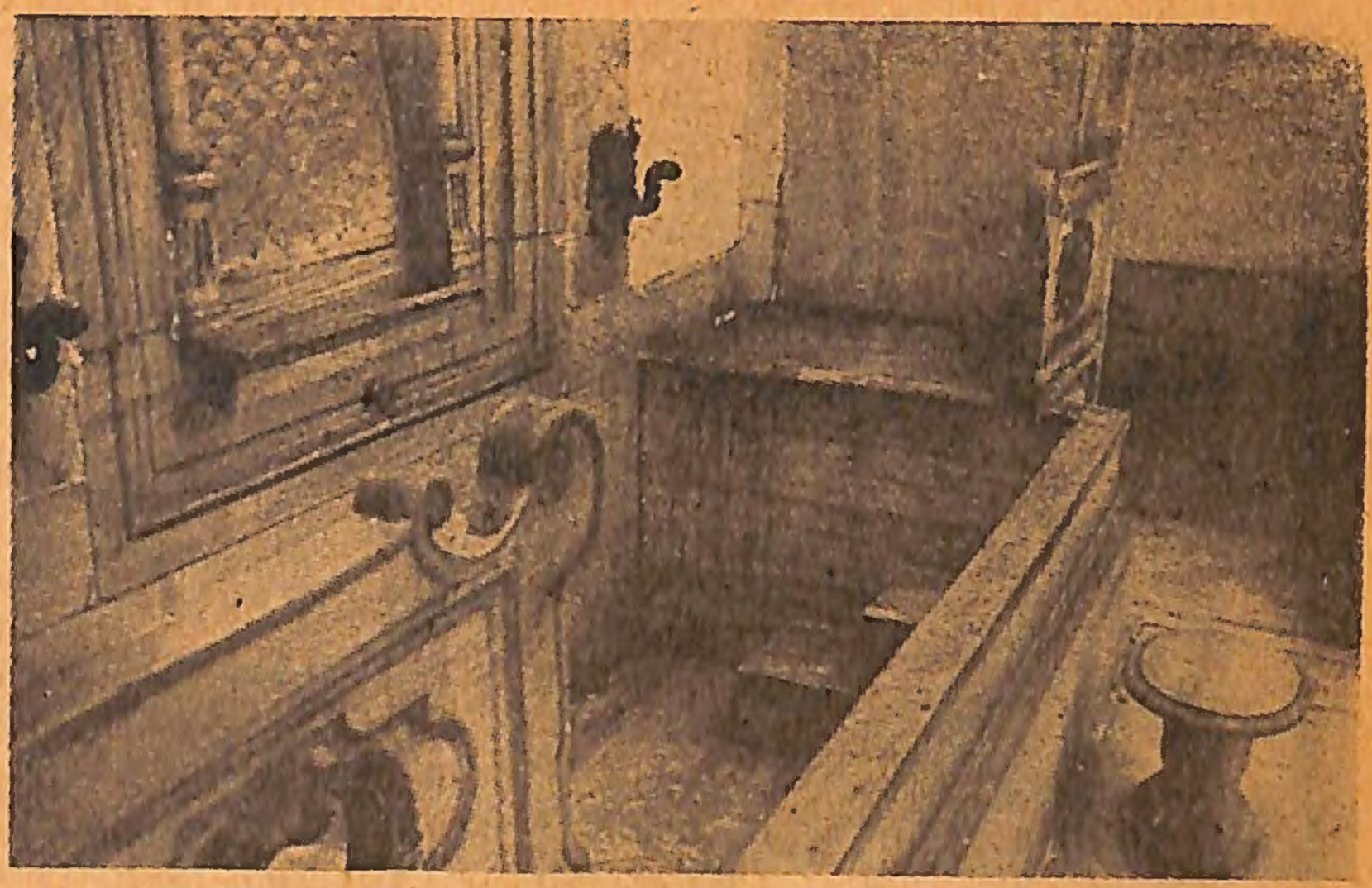

★

★

Hem sıcak, hem soğuk su veren musluklar, saray hamamının bir hususiyetini teşkil etmektedir. Evliya Çelebi bu kurnaları anlatırken. «Bazı kurnaya bir lüleden hem soğuk, hem sıcak su cereyan eder» diye yazmaktadır. Bu da gösteriyor ki bugünkü modern kurnalar bizde asırlarca önce mevcuttu

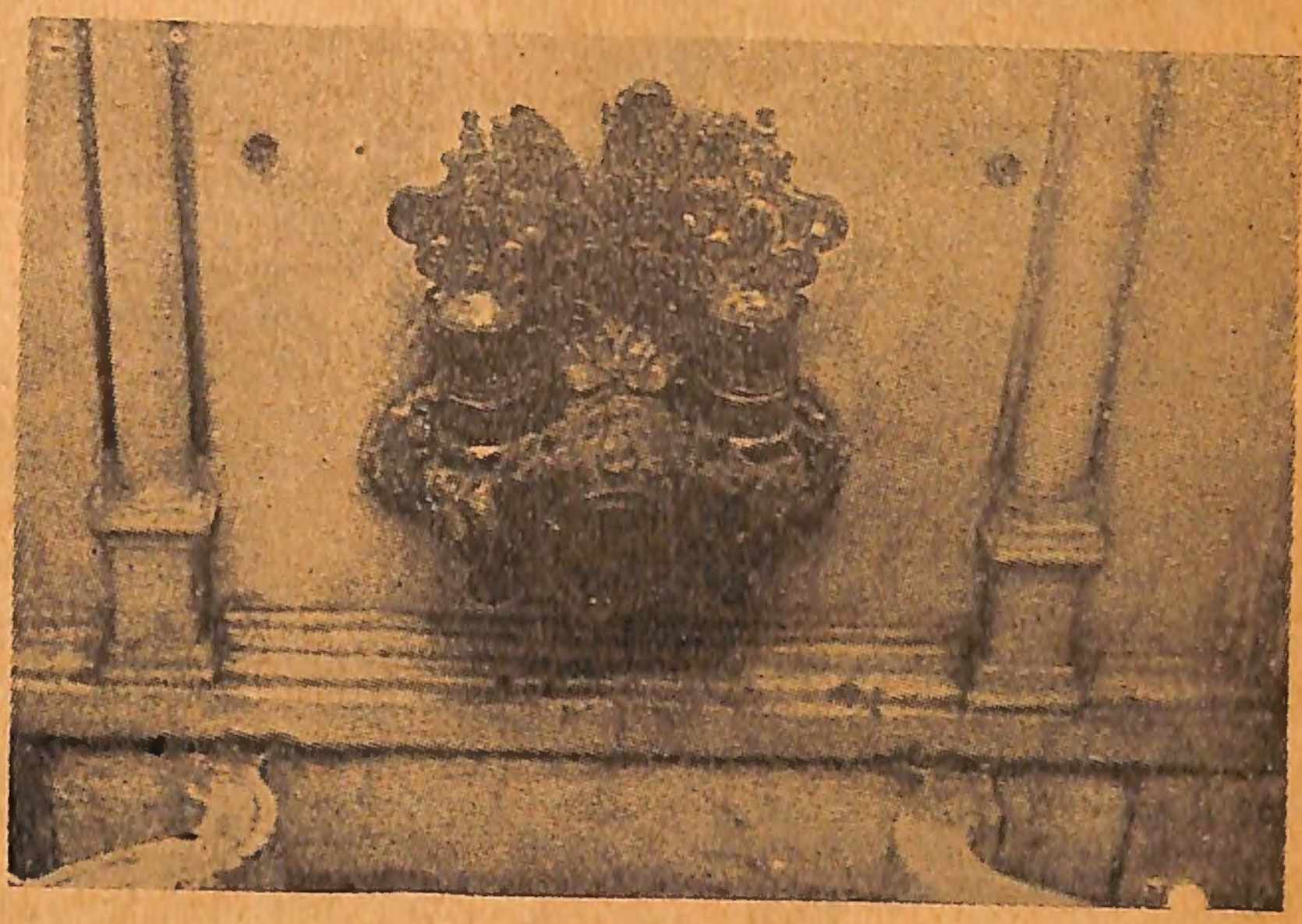

★

★

Burası Hünkâr hamamının Valide Sultana mahsus soyunma ve giyinme yeridir. Aynası, sediri ve diğer baştan başa tezyin edilmiş köşeleriyle Valide Sultan kısmının ne kadar haşmetli olduğunu görüyoruz. Kim bilir hangi Valide Sultanların soyunup döküldüğü yer bugüne kadar, olduğu gibi muhafaza edilmiştir.

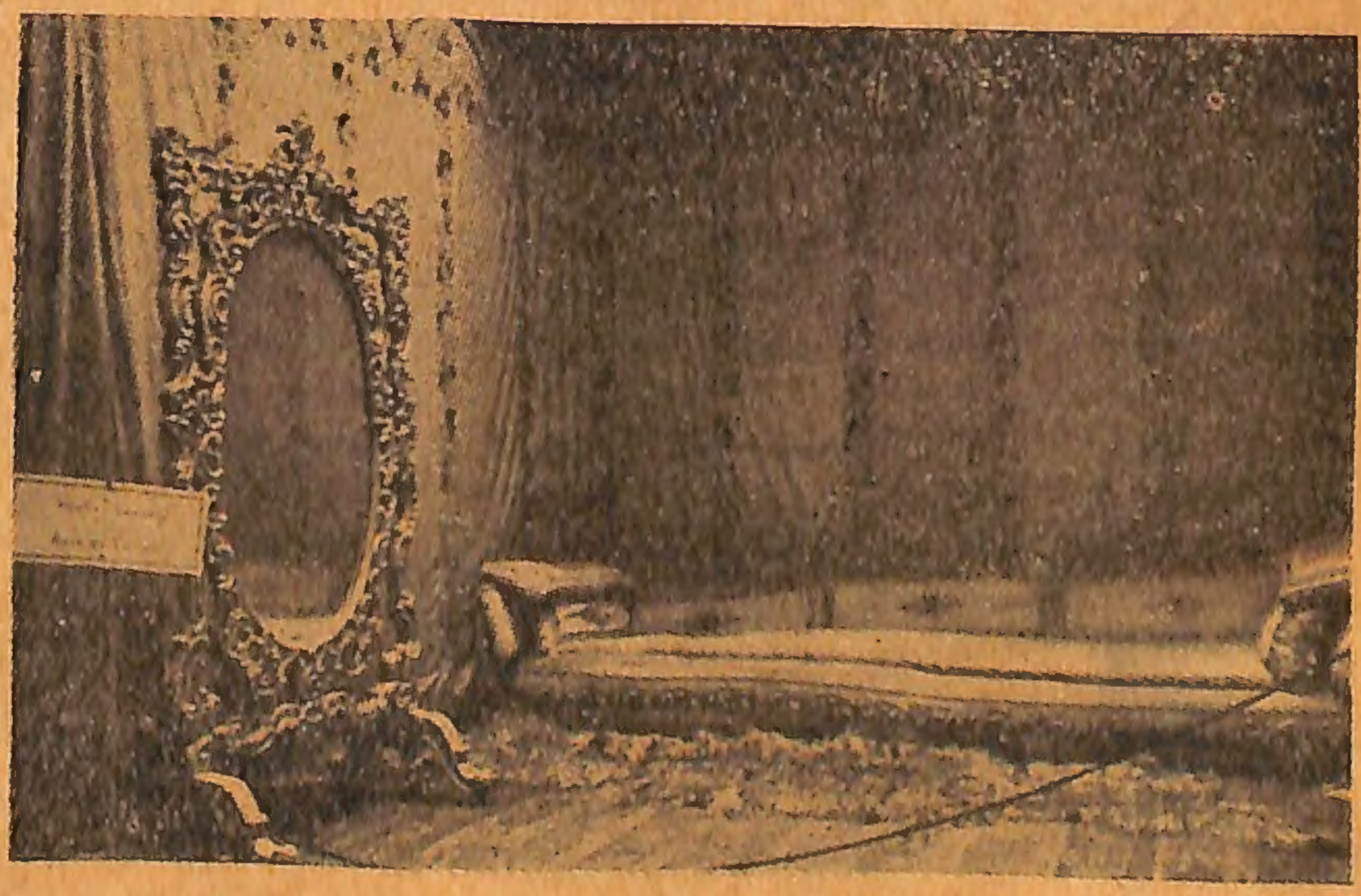

★

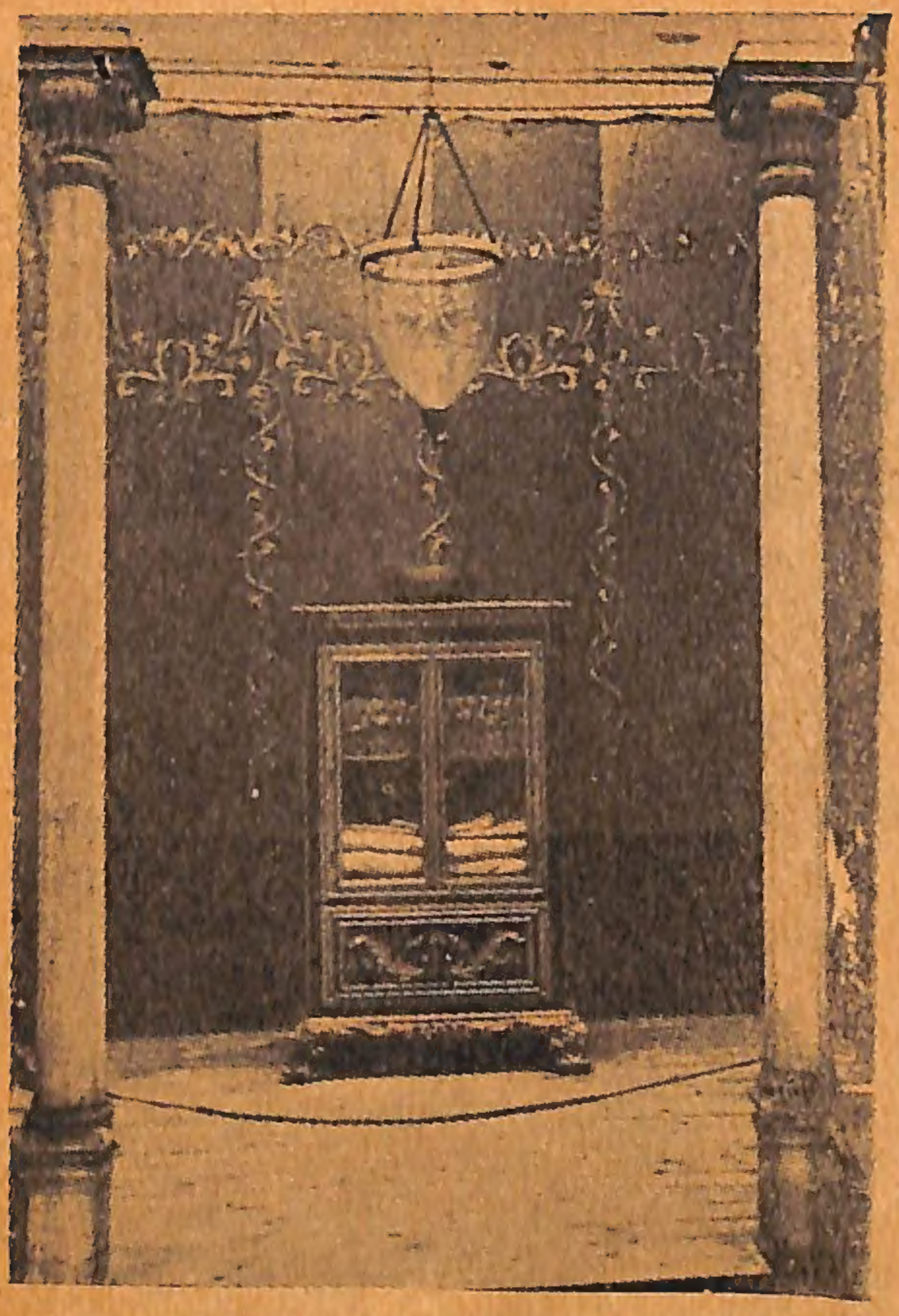

Hamamda kullanılan eşyaları muhafaza eden dolap...

üzerine istinat eder. Padişahın bizzat yıkandığı «Hünkâr kurnası», yaldızlı bronzdan bir parmaklıkla ayrılmıştır. Bu parmaklığın nefs-i hümayunu korumak kasdiyle konduğu söylenirse de doğru olmasa gerektir; hünkâr hamamında çıplak iken şahsını emniyette görmiyen bir hükümdarı bu bronz parmaklığın da muhafaza edemiyeceği aşikârdır; parmaklık sadece bir kurneyi hükümdarın nefsine tahsis mânasına konmuştur. Meselâ, Hurrem Sultan Hasekideki hayratını yaptırdığında Kanunî Sultan Süleyman resm-i küşadında bulunmuş ve sevgili zevcesinin çifte çarşı hamamının erkekler kısmına girerek kapının karşısındaki sofanın orta kurnasında yıkanmıştı; padişah çıktıktan sonra «Hünkâr sofası» adını alan bu sofa derhal bronz bir parmaklıkla bölünmüş ve Ondokuzuncu asra kadar, hürmeten, bu sofada hiç kimse yıkanmamıştı.

Osmanlı devletinin son vakanüvisi Abdürrahman Şeref Efendi, «Osmanlı Tarih Encümeni Mecmuası»nda Topkapı Sarayı hakkında neşrettiği bir makale silsilesinde Hünkâr hamamından şu satırlarla bahsediyor:

«(Haremde) evvelkisi nefs-i nefis-i padişahan-ı izama ve diğeri valide sultanlar hazeratına mahsus (yekdiğerinden iki kapı ile ayrılan iki hamam vardır). Koridorun valide sultan dairesi cihetindeki kapısının iç tarafında orta kapılar üzerinde gayet güzel ve kalın ve girift sülüs hat ile:

Olup ḥasretkeş-i teşrifi bu hamam-ı şevk-âsâr
Kudum-i şehriyâr-i dehre eyler suz-i dil izhar...

Beyti yazılıdır. Hamamlar vüs'atçe birbirinden pek az farklıdır, usul-i mimarîce yekdiğerinin aynıdır; lâkin padişahlara mahsus olan mahallerinin kebir ve sağir ve müdevver ve müstatil-üş-şekil kubbeleri mermer sütunlara müstenittir. Hamamlar gayet ziyadar ve müferrihtir. Hamam-ı sultanînin ayna taşı ve aksam-ı sairesi kabartma menkuşat ile müzeyyen bulunan banyosu valide sultanınkinden cesimdir. Hamam-ı sultanînin iki ve valide hamamının bir kurnası gayet muhkem demir parmaklıklarla çevrilmiştir, bu husus orada bile emniyet tertibatına dikkat ve itina edilmekte olduğunu(?!) gösteriyor.»

Topkapı Sarayında, Osmanlı padişahlarının hâs mânada şahane hamamı, yine Mimar Sinan tarafından, fakat haremde değil, Enderunda üçüncü avluda yapılmıştı. Türk yapı sanatının hakikaten nefiselerinden olan bu eserin bugün yalnız soğukluk kısmı kalmıştır ki müzenin «Gümüş ve billûr salonu»dur. 1566 ile 1574 arasında hükümdarlık eden İkinci Selim tarafından yaptırılmış olan Enderun hamamını Evliya Çelebi şu satırlarla tasvir ediyor:

«Sultan Murad-ı Râbi bu hakiri saraya aldırdığında padişaha mahsus hamamları temaşa ettim ki hakka ki yegâne hamamlardır. Dört tarafında gılman-ı hâsların yıkandıkları yerler vardır, orta yerindeki hamam-ı ibretnüma padişaha mahsustur. Köşelerinde müteaddit havuz ve fıskıyeleri ve fevvareler vardır. Şadırvanların ve kurnaların lüle ve tasları altın ve gümüştendir. Bazı kurnaya bir lüleden hem soğuk hem sıcak su cereyan eder. Döşemeleri hep kıymettar taşlardandır. Duvarlarında misk ve anber kokar. Kubbelerinde olan billûr ve neceflerin şulesinden hamam müstağrak-ı envar

(Devamı 481 inci sahifede)

Kanunî Sultan Süleyman ve Mimar Sinan

Sanatkârın ağzından nakleden: MUSTAFA SÂÎ

Onaltıncı asır şair ve muharrirlerinden Mustafa Sâî Çelebi «Tezkiretülbünyan» adı ile Mimar Sinanın ağzından bir eser bırakmıştır. Burada pek küçük yaşından itibaren Mimar Sinan tarafından mânevî evlât olarak himaye edilmiş olan muharririn ne dereceye kadar hakikate yakın konuştuğunu araştıracak değiliz; sadece, tarihî sahneleri bugünkü yazı dilimize çevirerek alıyoruz.

Padişah bir gün Kâğıthane taraflarında ava çıkar; dereleri, bayırları dolaşırken çayırlık çimenlik öyle yerler görür ki, eski bir takım su yolları, bentler harap olmuş, kaynaklar kaybolmuş, bazı dereler de başıboş akıp gider... O anda bu suları toplayıp İstanbula getirtmeyi düşünürler... Saraya avdetlerinde devlet erkânını çağırarak İstanbulun su işini konuşurlar... Binbirdirek, Yerebatan ve Çukurbostanlar şahittir ki eskiden oralarda toplanan yağmur sulariyle geçinirlermiş... Sonra su kemerlerini yaparak şehir dışından sular getirilmiş... Fakat zamanla su yolları bozulup o sular kaybolmuş... Sultan Süleyman: «Her sanatın üstadı vardır, bu işi mimar ile konuşmak lâzımdır» buyurmuşlar... Bana emir verildi... Gittim, o vâdileri adım adım, karış karış dolaştım. Havaî teraziler kurdum, bütün eski yollarını, bentlerini tetkik ettim... Bazı derelere muvakkat tahta bentler yapıp suyunu ölçtüm ve nihayet padişaha mütalâamı yazıp verdim: «Saadetli padişahım! dedim, bu vâdilerin suyu da, su yolları da hazırdır, şu kadar lüle suyun şehre akıtılması için emr-i şehinşahileri kâfidir». Beni çağırttılar:

— Bu suların gelmesi ne tarik ile mümkün ola? buyurdular.

— Padişahım! dedim, iki yolu vardır. Biri, parasız angarye usulüdür, bendelerinizin haddi ve hesabı yoktur, herbiri hizmetine can verirler... Diğeri hazine ile olur, su akmadan suyun yolunda para akar...

— Evvelki tedbirin bize faydası yoktur, el hayrıdır, tedbir ikincisidir, kendi malımızdan verelim... Ücretle getireceğin amelenin, ırgadın ve ustanın haklarını ödeyelim, kimsenin zerre miktarı hatırı rencide olmasın!.. dedi.

Sonradan Mısır paşası olan Ali Ağa Bi-

Sokollu Mehmet Paşa, karşısında sevdiği kâtibi Feridun Bey olduğu halde, Kanunînin ölümüne ağladıkları sahne...: (Aslı Topkapı Sarayı Müzesindedir)

na Emini tâyin edildi. En değerli ustaları ve ameleyi toplayıp hemen işe başladım. Biz uğraşaduralım, öte tarafta dedikodu su gibi almış yürümüş... Su nerede imiş?.. İşimiz hayal imiş!.. Vüzera, Sultan Süleymana çıkıp: «Padişahım! demişler, su getirtmek va-

kıâ pek büyük bir hayırdır... Lâkin ortada su yok... Bir mimar söziyle hazineler dökülür mü?.. Bunca dağları kesip kaldırmağa hazine yeter mi?.. Bu mimar, kâhin midir, falcı mıdır ki ilm-i gaybden haber verip şu kadar lüle su vardır der?.. Her su yolu suya delil değildir, her çimenzarda selsebil bulunmaz!..»

Padişah fevkalâde müteessir olur... İşi bizzat görmeğe gelir... Biz geceli gündüzlü çalışırdık. Dedikodulardan haberim yok. Evvelâ en yukarıdaki dereleri kestirdim, her derede ne kadar su olduğunu anlamak için lülelerden akıttım. Şehirden tarafa en yakın olan dereye él vurmak üzere idim ki padişah çıkageldi; Bina Emini Ali Ağa ile selâmına durduk:

— Mimar!.. Bu derede ne miktar su var?.. dedi.

— Padişahım! Beş lüledir!.. dedim.

Bina Emini de söze karıştı:

— Padişahım!.. Mimar ağa bendeniz fenninde mahir bir üstad-ı kâmildir... Yer altındaki suyu yer yüzünde imiş gibi bilir... Halk anlayamaz... dedi.

Demek hakkımızda dedikodu ediyorlarmış?..

— Padişahım, sen her zaman var olasın, taht-ı devlette berkarar olasın!.. Ben neyim ki yer altındaki suyu Hızır gibi keşfedeceğim?! Lâkin fennimde hayli üstadım padişahım, hizmetinde Ferhat gibi dağları delerim!.. Sen Süleyman-ı zamanın böyle büyük bir hayrına bu biçare karınca kulun sadece bir delil olacaktır!.. Bu hayır işine engel olmağa çalışanlara Hak insaf versin... Bu sular menziline erişecektir; sabah ve akşam, zengin ve fakir içtikçe sen padişahıma hayır dua edecektir«.. dedim.

Padişah:

— Hani, arzolunan sular nerededir? Gel göster!.. dedi.

İkinci dereye vardık; yolda:

Beni vâdi-i gamda zâr etme
Şeh yanında zelil ü hâr etme...

Diye niyaz ederdim. Ol dereye vardık ki otuz lüle su arzolunmuştur; tahtalariyle lüleleri konmuş. Otuz lüle su aktığından maada üzerinden ziyâdesi on lüle su taşıp akar. Padişah o âb-ı musaffayı gördükte bir miktar safa hâsıl etti:

— Mimar!.. Gel beri... Su hemen bu mudur, gayrı yerlerde dahi var mıdır?.. deyince:

— Vardır padişahım! dedim, iki derede daha bunların emsali sular akmaktadır... Padişahım, arzettiğim yüz lüle sudur amma ziyadesi elli lüle daha almak muhakkaktır... Bilhassa eyyam-ı bâhurda buradan asla su eksik olmaz!..

Oradan saadetlû padişahım ile bir dereye daha gittik... Nice lülelerden su aktığını gördü... Bir tas su içti... Oradan başka bir dereye gittik... Tamam safalandılar... Bana bir hil'at giydirdi. Döneceği sırada kendisine, yaptığım iş hakkında biraz izahat vermek istedim:

— Saadetlû padişahım! dedim, bu benden su yolları binasında nice kendime hâs tasarrufum vardır. Cümleden biri: bu derelerin her birinde mürur-i zaman ile yıkılıp yer altında bînişan olmuş havuzlar ve kâfirî mermer oluklar bulunmak lâzım gelir, yakında onları da meydana çıkaracağım!..

Hikmet-i Huda, o derelerin her birinde kârgir âli havuzlar ve ziba yekpare mermer oluklar buldum... Her birinde padişaha müjdeciler gönderirdik... Bir müddet sonra padişah yine geldi, havuzları ve mermer olukları seyretti. Bu hakire fevkalâde iltifatta bulundu:

Mazhar düşünce lûtf-i şeh-i dâd küstere
Ol demde himmetiyle el urduk kemerlere

Dökdük o yolda sû yerine sîm ile zeri
Eflâke irdi kavs-i kuzeh veş kemerleri

Yolında eyledik suları çeşmeye revan
Kıldı düa-i hayr bize şâh-ı ins ü can.

Büyük su kemerleri yaptım, havuzları, su yollarını tamir ettim, işe 962 de başlamıştık, 971 de bitirdim, nice payansız zahmetten sonra o suları İstanbul şehri içinde Kırkçeşme semtine getirdik. Padişah buyurdular ki:

— Benim maksudum bu su her mahalleye revane ola. Çeşme bina olacak yerde çeşme, kabiliyet olmıyan yüksek yerlerde tatlı kuyular ola ki su içine uğraya... Ta kim her yerde pir ve zayıf ve dul hatunlar, uşacık oğlancıklar testiler ve bardakların doldurup devam-ı devletime dua eyleyeler!..

Hazine dökdü su yoluna şâh-i devran
Sitanbul halkını hep kıldı reyyan
Umarım bu sudan iden safâyı
Düadan ana mimar gedâyı.

Mustafa Sâî

Tarihte Zehir ve Zehirlenmeler

Tarihin en meraklı sahifelerinden biri de şüphesiz tarihte zehir ve zehirlemelerdir. Adnan Giz, bu yazısında, Türk tarihinde kimlerin ne şekilde ve ne zaman zehirlendiklerini etraflı olarak izah etmektedir

Yazan: ADNAN GİZ

İnsanlar, galiba şifalı ilâçlardan önce zehiri keşfettiler. Çok eski çağlarda, tesir bakımından çeşitli terkipler buldular. Tarih, Sokrates'in zehirle idamı, Anibal'in intiharı gibi zehir hikâyelerile doludur. Fakat zehircilik, asıl orta çağ Avrupasında inkişaf etmiş, cemiyet hayatında türlü şeni' emellere âlet olmuştur. Bilhassa, İtalya ve Fransada insanı istenilen şekilde ve istenilen müddet zarfında öldüren zehirlerin imal ve satışı pek ziyade revaç bulmuş ve bu maddeler aile muhitlerinden saraylara kadar sokulmuştu. İtalyanın maruf Borjiya ailesi, ayni zamanda düşmanlarına karşı hususî zehirler kullanmakla meşhurdu. Hattâ Sultan Cem'in, Papa Aleksandr Borjiya tarafından yavaş, yavaş tesir eden bir terkiple zehirlendiği tahmin olunur.

Orta çağ hayatından, İtalyadan geniş ilhamlar alan Shakespeare, eserlerinde kılıç kadar zehire de yer vermiştir. Romeo, Mantu şehrinde gizli zehir satan fakir bir eczacıdan kuvvetli bir terkip isterken, eczacı malını şöyle medheder:

— Bu zehiri bir mayi içerisine boşalt iç, yirmi erkek kadar kuvvetli olsan bile, o derhal işini görür. Romeo, altınları tezgâha atarken:

— Al işte altınları! -diye söylenir- Asıl zehir olan bunlardır. Bu altınlar iğrenç dünyada satışı men'edilen terkiplerden daha çok cinayet işler.

Meşhur Fransız edibi Rabelais, Fransanın bir cenup şehrinde parasız kalır. İkamet ettiği otelin uşakları, odasında üzerlerinde, Krala zehir, Kraliçeye zehir, Veliahda zehir yaftaları yapışık üç şişe bulur ve derhal hükûmete haber verirler. Rabelais tevkif edilerek Parise sevkolunur. Yapılan tahkikat neticesinde, alaycı edibin Parise bedava dönmek için böyle bir oyun tertip ettiği anlaşılır.

Orta çağ Avrupasına mütenazır olarak, yakın Doğu ve İslâm tarihinde de bir hayli zehir hikâyesi mevcuttur.

Ziya Paşanın:

Tesiri semle eyledi Sıddık irtihal
Mesmumen etti zât-ı Hasan ademe intikal

mısralarında belirttiği gibi, Hazreti Ebûbekirin zehirlenerek öldüğünden şüphe edilmiş ve İmam Hasan karısı tarafından tesmim olunmuştur.

Derviş ruhunu hükümdarlık sıfatı ile mezcetmek isteyen, fakat muvaffak olamayan meşhur İslâm Halifesi Ömer İbni Abdülâzizin de akrabaları tarafından zehirlendiği söylenir.

Halife hasta döşeğinde, kendisini zehirleyen adamı çağırıp bu hareketinin sebebini sorar. Adam: «Yâ Emiril - Mü'minin! Bana bin altın verdiler.. para hırsile bu cinayeti işledim.» der. Ömer, derhal bin altını geri aldırtarak beytülmal'e verir. Câniye de: «Ben, verdiğin zehirin tesirile ölürsem, seni de öldürürler, kaç, kurtul!» tavsiyesinde bulunur.

Saraylar ki, para ve mevki kadar felâket ve ölüm tevzi etmekle meşhurdur; türlü zehir terkiplerine o muhitlerde de büyük rağbet gösterilmiş ve bu rağbetten Osmanlı sarayı da geniş şekilde nasibedar olmuştur.

İlk Osmanlı hükümdarlarından Yıldırım Bayazid, kuvvetle tahmin olunduğu veçhile esaret hayatına tahammül edemiyerek zehir içmek suretile hayatına son vermiş; fakat intihar şer'an menfur olduğu için saraya bağlı Osmanlı tarihçileri, Sultan-ı iklim-i Rûm'un ölüm şeklini gizlemişlerdir. İkinci Bayazidin de oğlu Yavuz Sultan Selim tarafından zehirlenerek öldürüldüğü şeklinde bir iddia mevcuttur.

Osmanlı Hükümdarları daima ve istedikleri gibi icrayi siyasette serbest olduklarına göre, Osmanlı sarayında zehir, umumiyetle alenen katlin hoş görülmiyeceği zemin ve zamanlarda kullanılmış veya gizli suikasdlere âlet edilmiştir. Osmanlı sarayında kadınlar, şehzadeler, hattâ hükümdarlar bile daimî bir zehirlenme korkusu altında yaşar, hükümdarların yemekleri evvelâ sadık bendeleri tarafından yenilmek suretile kontrol edilirdi. O çağlarda, zehircilik ne kadar inkişaf etmiş ise, şüphesiz zehirlere karşı korunma bilgisi, panzehircilik de o nisbette ilerlemişti. Bu bakımdan, şehzadelerin kafesde geçen hayatları esnasında panzehir kullanarak, bünyelerini zehire karşı korudukları veya alıştırdıkları söylenirdi. Meselâ, bir Avrupa elçisinin ifadesine göre, üçüncü Mustafanın şehzadeliğinde bünyesini alıştırmak için azar, azar kullandığı zehirlerin tesirile sapsarı bir rengi vardı.

Osmanlı devlet adamlarının rekabet kasdile birbirlerini zehirlemeye çalıştıkları da görülürdü. Bu arada, Kuyucu Murad Paşanın, Nasuh Paşa tarafından tesmim edilmesinden şüphe olunmuştu.

Kanunî Sultan Süleymanın sevgili oğlu Mehmedden yetim kalan, Hümaşah Sultan, Ferhad Paşa isimli zeki, yakışıklı ve muktedir bir vezirle evlendirilmişti. Zamanında pek makbul olan bu zatın 22 Şevval 982 tarihinde vukua gelen ölüm hâdisesi, Paşanın rakipleri tarafından zehirlendiği şeklinde bir skandalle yol açmıştır.

Ferhad Paşanın ölümünün ertesi günü, frenkten dönme bir hekim dîvana müracaat ederek: «Efendimize gadroldu. Tabib Koca Şüca', âyanı devlet hatırı için ona kıydı; Mesotitos (1) verdi. Elbette görülsün». diye bir ihbarda bulunduğu. Padişahın yazılı emri üzerine hekim Şüca' divana çağırılarak, hekim başının ve zamanın diğer meşhur tabiblerinin huzurunda sorguya çekildi. Ferhad Paşanın iki yıldanberi böbrek ve mesane illeti çektiği muhtelif doktorlar tarafından muayene ve tedavi edildiği açıklandı. Diğer hekimler de adı geçen ilâcın tıb kitablarında bu hastalığın ilâcı olarak gösterildiğini bildirdiler. Mesele bu şekilde kapandı.

Osmanlı tarihinin en elîm zehirleme hikâyesi, Garp Serhadinin son kahramanlarından Lâlâ Mehmed Paşaya aittir. Sokollu ailesine mensup ve birinci Ahmedin Sadrazamı olan Lâlâ Mehmed Paşa ki, Kral Boçkay'a taç giydirmekle marufdur. Uzun Avusturya seferinde muvaffakiyet kazanmış ve harp durumunu ıslah etmişken, genç Padişahın üzerinde pek ziyade müessir olan ve sadarete göz diken Kaptan Derviş Paşanın tahriki ile, İstanbula çağırılarak Acem seferine memur edilir. Mehmed Paşa, Batıdaki harbi bitirmeden Doğuya gitmek istemez. Fakat Padişaha, cahilâne ısrar ve tahkir eder. Bu sırada Lâlâ Mehmed Paşa, hastalanıp yatağa düşer, günden güne fenalaşır. Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi, Defterdar Baki Paşayı çağırıp: «Sana bir sır vereceğim. Bu sırrı Lâlâ Mehmed Paşanın kethüdası olacak serhoşa söylemek isterdim, fakat aklı başında değil. Paşayı tedavi eden Portakal dedikleri bîdin, hastanın tenkiyesine zehir koymaktadır. Kethüdasına ve adamlarına söyleyin, o kâfiri zinhar hastanın yanına uğratmasınlar!» der.

Baki Paşa: «Ben hariçten bir adamım. Benim sözüme kim itibar eder.» cevabını verir.

Şeyhülislâm: «Onunla büyük bir gazada bulundun. Hayırhahlık göster!» diye ısrar eyler. Anlaşılan Sadrazamın, doğrudan doğruya Saray veya Padişah tarafından tesmim edildiğini düşünen Sun'ullah Efendi, bizzat müdahaleden çekinmektedir. Bir iki gün o hekimi uzaklaştırırlar. Hastada derhal iyilik ârazı görülür. Fakat bir gün: «İnkibazdan rahatsız oluyorum. Bana Portakal'ı çağırın.. tenkiye yapsın!» diye tutturur. İşin içyüzünü bilmiyen adamları da doktoru getirirler. Tenkiye yapıldıktan sonra Paşa: «Yandım, helâk oldum!» diye feryada başlıyarak bir iki gün içinde vefat eder.

Lâlâ Mehmed Paşa, ölüm döşeğinde iken mütemadiyen sefere gitsin diye emir gönderen birinci Ahmed, bu ölüm haberini duyunca: «O giderse yerine başkası gelir!» demiştir.

Aceme gitmeye memurdu dedim tarihin
Ademe gitti meded hay Mehemmed Pâşa.

beyti, meşhur Estergon kalesini ikinci defa fethetmiş olan bu kahraman vezirin ölüm tarihidir.

Adnan GİZ

(1) Yahut Metroitos.

Eski Sina, şimdiki Sent-Katerin kilisesinin umumî görünüşü

Turusina'da Eski Türk Âbideleri ve Hz. Muhammedin Emânnamesi

Birçok tarihî eserleri sinesinde saklayan Turusina hakkında bu sahifede çok enteresan malûmat ve bu arada mühim bir tarihî hâdisenin hikâyesini bulacaksınız. Hazreti Muhammedin Turusinaya verdiği emânnamenin İstanbula getirilmiş olduğunu öğreniyoruz. Acaba bu vesika nerededir?

Yazan: MAHMUT NEF'İ

Mısır Kral Sarayı Arşiv Dairesi Türkçe Kısmı Reisi ve Mısır Tarih Kurumu Üyesi

Geçen Mayısın başında Sînâ'ya gitmiştim. Orada Amerikalı Bilginlerden ve Mısırlılardan müteşekkil bir hey'et, Amerikan Kongresi (The Study of the Man) müessesesi ile İskenderiye'de birinci Faruk Üniversitesi namına çalışıyorlar idi. Üniversite namına Türkçe yazmaları tasnif ve telhis için de beni seçmişlerdi. On bir gün bu hey'ete refakat ettim. Sîna hakkında edindiğim malûmatı ve Türk anıtlarını muhterem karilere sunuyorum:

Tur-i Sîna: Mısır hükûmetine bağlı, müselles şeklinde, genişçe ve dağlıklı bir mıntaka olup, dağ ve taş demek olan (Sînâ) tâbiri ondan kalmıştır. Kuzeyden Akdeniz, Batıdan Süveyş Kanalı ve denizi, Güneyden Kızıl Deniz, Doğudan Akaba körfezile çevrilmiştir. Muhitinin genişliği 630 mildir. Akaba körfezinde Tabâ burnundan Akdeniz sahilinde Refh mevkiine kadar uzanan bir vehmî hat hudud boyudur. Port-Said'den Refh'e kadar 130 mildir. Havası mutedil, kuru ve sıhhîdir, hastalık az, mülevves hastalıklar nâdiren bulunur.

Üç müteharrik köprü, ve Şat sahilinde araba vapuru vasıtasile Süveyş kanalı geçilir. Amerikan kumpanyaları sahil boyunca geniş asfalt caddeler açmışlarsa da dahilde yol yoktur. Zincirleme dağlar ve geniş kumluklardan başka bir şey göze çarpmaz, ağaçları, ve vahaları azdır. Su yok gibidir.

Tur-i Sînâ dağlarında çok madenler bulunuyor, ezcümle manganezle, Faran dağlarında firuz madeni vardır. Tarihimizle ilgili bu kıtanın en mühim yerleri: El-ariş, El-tur, Nahl, Refh ve El-kantare'dir.

Tur ciheti Hicaza gidip gelenlerin karantina yeridir. Nahl, Refh, El-kantare'nin bizi alâkadar edecek tarafları olmadığından bahse lâyık değildirler. El-ariş mıntakası, şehri, eski kalesi, mezarlığı ve kapılarile şöhret almış

mühim bir mevkidir. Sultan Selim, buradan Mısır kıt'asına geçmiş, Sultan Süleyman da kaleyi tamir etmiştir, kale 8 metre yüksekliğinde bir duvarla çevrilmiş dört köşelidir. Her köşede bir kulesi olup bir Krup topu ile mücehhezdir. Eski zamanlarda kalenin çevresinin bir hendeği varken şimdi eseri kalmamıştır.

El-ariş kalesinin meşhur ve müstahkem kapısı üstünde birbiri üstünde altı yazılı taş olup Türkçe yazılmıştır:

Birinci taş:

Ve mennasrül - emnü indallah

İkinci taş:

Tuğra içinde «Sultan Selim bin Süleyman»
Harere Seyyid Mehmed Esad Halife 1214
(Milâdî 1719)

Üçüncü taş:

Gelince çar-ı yârın himmetiyle fethine hasinin
Melekler cümle imdad ettiler bu feth-i garraya

Dördüncü taş:

Vezir-i a'zamı Yusuf Ziya Paşa dedi tarih
Mücevher mısra'ı bâni Serdar tak-ı vâlâya

Beşinci taş:

Zehi sahibkıran-ı Sultan Selim Hân'ı Salis Gazi
Ariş'in fethi ile asdı seyfin arş-ı âlâya

El-arişin meşhur mezarlığında, taşı Türkçe yazılmış bir kabir vardır.

Hüvelhay Elbaki
Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Ağası olup Ariş muhafızı iken rıhlet-i dâr-ı beka eden Mirmiran merhum ve mağfurun - leh âmin 1197

***

SENT - KATERİN MANASTIRI

Tur-ı Sînâ'nın ortasında, dağlar arasında sıkışmış bu sâldide manastıra varmak için, Kahireden otomobil ile 2,5 saatte Süveyş şehrine varılır, bu yol 125 kilometredir. Süveyşten 8 km. mesafede araba vapuru bulunan «El-şat» mevkiine gelinir, karşıya geçilir, sahilde evrak kontrol edilir. Oradan yine otomobil ile «El-sadr» mevkiine muvasalat olunur, oradan da Hatamir mevkiine varılır ki benzin deposudur. Benzin ve yağ ihtiyacı temin edildikten sonra «Ebû Zenime» mevkiine varılır, burada istirahat edilir ve yatılır. Buraya kadar yol gayet muntazamdır, fakat buradan sonra «yol» kelimesinin medlûlü görülmez. Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra «Faran» mevkiinde küçük bir manastıra varılır. Bir mola verildikten sonra büyük manastıra varılır. İki manastırın arası 55 km. lik mesafeyi üç saatte alınır. Mesafenin mecmuu 392 km. dir.

Manastır yüce dağların eteğinde olup, Rum Ortodoks mezhebine bağlıdır. Deniz sathından 5012 kadem yüksekliğinde İmparator Justinyanus tarafından 545 senesinde kurulmuştur. Manastırın uzunluğu 85 metre ve eni 75 metredir. Duvarlarının yüksekliği 11 metre olup, duvarların eni 2,25 metredir. Yüksek mazgallarında, her biri üç karış boyunda altı topu vardır. Sultan Selim-i evvel zamanından kaldığı mervidir.

Manastırın içinde güzel bir mescid, dört köşe yüksek ve kubbeli bir minaresi olup, bânisi Ebû Elmansur Enuştekin âmiridir. Minberin üzerinde; Ebû Elkasım Şehinşah, 8 Rebiulevvel sene 500 Hicrî tarihi yazılıdır. Mescidin bânisi bir Türk'dür.

Son sistem, geniş bir kitabhanesi olup üç binden fazla eseri muhtevidir. Kûfî yazı ile yazılmış 600 kadar Arabça manüskri ile, Süryanice, Habeşçe, Yunanice, Kıptice, Ermenice vesair dillerle yazılmış bir çok yazmalar vardır. Bir tek Gülistan nüshası gördüm. En eski yazma, ikinci asırda yazılmış Süryânice bir İncil'dir. Arapça İncilin tarihi: Muharrem 284 dür. Yazma kitablarından başka 700 kadar Türkçe ferman, buyruldu Ahdi Nebevî tercümesi, fetva vesaire vardır. Hele Mısır valileri tarafından verilen buyruldu'ların koleksiyonu nadirdir. Hüsnühat ve tezhid meşheridir.

Manastırın surları içinde asırlardır muhafaza edilen cami...

Manastırın Hıristiyanlığa ait kitabelerinden bahsetmiyeceğim. Her tarafında dinî hatıra pek çoktur. Ölüler odası korkunç bir manzara taşır. Manastırda ölenlerin kemikleri toplanmış, kafa tasları üstüste muntazaman yığılmış olup, birisinin bütün kemiklerini birbirine raptedip, iskemleye oturtmuşlar, arkasına liyme liyme bir aba giydirmişler, eline kocaman bir tesbih vermişler, bir de «mezarlığın bekçisi» diye ad takmışlar.

Diğer şehirlerde bizi alâkadar edebilecek bir eser bulunmadığından bahsetmiyeceğim Yalnız Sinâ'nın kabilelerinden Araişiye kabilesi Türklerden kalma askerlerin sülâlesinden müteşekkil olduğunu anladım. Bu kabilenin efradı merd ve güzel ahlâklı insanlardır.

Mahmut Nef'i

Sent-Katerin hakkında mütemmim malûmat

(Bu yazılara ait cami ve manastır resimleriyle sağda gördüğünüz kıymetli tarihî vesika, Rasim Özgen'in hususî kütüphanesinden alınmıştır).

Muhterem Mısırlı meslekdaşımızın yukarıdaki yazısından, okuyucularımızın lâyıkiyle istifadelenmesi için, şurada, birkaç söz söylemeyi muvafık gördük:

İslâm tarihlerinin (Mekke ve Medine kervanlarının, Şam'a giderken konakladıkları Basra mevkiindeki «Savmıa» «manastır» demektir) diye üzerinde durdukları manastırın İslâmlarca ehemmiyeti, Peygamberimiz Hazreti Muhammedle, yanındakilere, burada iki defa iki şöhretli papas tarafından Peygamberliğinin tebşir edilmesi ve Hıristiyanlarca kıymeti de, orada, Hıristiyan kızlarının ve filozoflarının «azize» si Sent-Katerin (Saint-Katherine) in metfun bulunmasıdır.

İslâm tarihlerinin kaydettiğine göre: Mekke'den Medineye, giden yol üzerindeki «Basra» mevkiinde, Milâdın dördüncü asrında te'sis edilmiş bir manastır bulunuyordu. Hazreti Muhammed, on iki yaşında, amcası Ebû Tâlib'le birlikte, bir ticaret kervanı ile Şam'a giderken, bu manastırda, «Buhayra» namındaki râhible karşılaşmış ve papas, kendisinde gördüğü nübüvvet alâmetlerini, Ebû Tâlib'e müjdelemişti. Hazreti Muhammed, bir def'a daha, fakat yirmi beş yaşında iken bu manastıra uğramış-

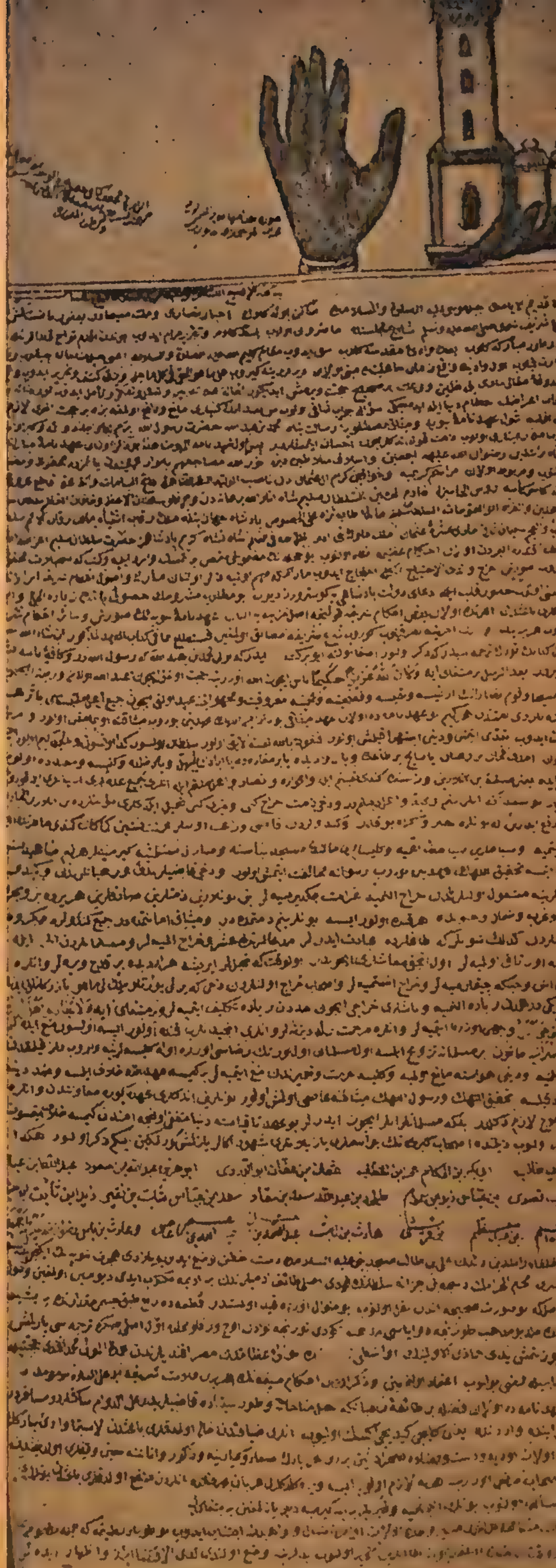

Hazreti Muhammedin emânnamesinin Türkiyede olduğunu bildiren ve aynı zamanda bu emânnamenin suretini de ihtiva eden beratı. Hicrî 1048 de Sina'ya gönderilmiştir

tı. O zaman, sonraları ilk zevcesi olan «Hâtice-tül-Kübrâ» namına ticaret maksadiyle, Şam'a gidiyordu. Buhayra ölmüş bulunduğu için, orada, yerine geçmiş olan râhip «Nestura» ile karşılaştı. Bu papas ise, doğrudan doğruya kendisine, Peygamberliğini tebşir etti ve ona, Yahudilerin şerrinden korunması lüzumunu anlatarak Şam'a gitmemesini tavsiye eyledi.

Yine İslâm tarihlerinin yazdıklarına göre: Bu manastırda görüştüğü papasların hayirhahlığını unutmamış, Peygamber olduktan sonra Hicretin ikinci senesinde, kendisini Medine'de tebrike gelen manastır papaslarına bir «emânnâme» vermişti. Tarihlerimiz, Yavuz Sultan Selim'in Mısırı zaptettiği zaman, Peygamberimizin bu manastıra verdiği «emânnâme»yi, teberrüken alıp götürdüğünü ve yerine bir ferman verdiğini bildiriyorlar. Bugün, arşivlerimizde bulunması icap eden bu pek kıymetli tarihî vesikanın mevcudiyetini, Sultan dördüncü Murad'ın, Bağdad'ı fethettiği 1048 senesinde verdiği, suretini gördüğümüz. ferman da anlatıyor.

⁂

Sînâ manastırı'nın Hıristiyanlıkça ehemmiyet alması, Milâdî 12 nci asırdan sonra, oraya «Sent - Katerin» ismindeki «azize» nin kemiklerinin götürülüp gömülmesinden sonradır.

Kilise rivayetlerine göre: Katerin, Milâdın dördüncü asrında yaşamış, anası Anglo - Sakson ırkından, Kıbrıs Krallarından birinin kızıdır. Bu kız, Hıristiyanlık dinini ve felsefesini tahsil etmek için, İskenderiyedeki meşhur «Didoskale» üniversitesine gitmiş.

O sırada, «Maksimilyen Herkül» hükümdar bulunuyormuş. Bu hükümdar, bir bayram günü, İskenderiye Hıristiyanlarını, putlara tapmaya icbar etmek isteyince, Katerin, önüne dikilmiş ve kendisine yanlış hareket ettiğini anlatmış. İmparator, kızın ileri sürdüğü deliller karşısında bütün putperest din âlimlerinin mephut kalıp Hıristiyanlığı kabul ettiklerini görünce, bocalamış ve onun halk üzerinde kazanacağı nüfuzdan korkmaya başlamış. Kıza, ilk evvel, sarayında kraliçeden sonra en müstesna mevkii vereceğini ve bu sayede debdebe içinde yaşayabileceğini söylemekle onun gözlerini kamaştırmak istemiş amma, Katerin bu teklifi reddetmiş, bu inadiyle de, hükümdarı gazaba getirmiş. Kız, bir zindana atılmış, bir müddet sonra da kafası koparılmış. Onunla birlikte Hıristiyanlığı kabul eden din uleması da, diri diri, ateşde yakılmış.

Aradan çok geçmeden, halk arasında, bir rivayet yayılmış: Katerin'in cesedini, melekler kaldırmışlar ve Sînâ yarım adasındaki manastırın yakınlarındaki bir dağ tepesine götürmüşler.

Katerin, bundan sonra, «azize» liğe yükseliyor, Sînâ manastırı papasları, ziyaretçiler dağa tırmanıyorlar, içinde metrukâtı bulunduğu iddia edilen bir sandık önünde ibadete başlıyorlar. Bu hal, uzun zaman böyle devam ettikten ve «azize» şöhreti bütün dünyaya yayıldıktan sonra, papaslar, «mukaddes sandığı» manastıra naklediyorlar. O andan itibaren de, manastırın ismi: «Sent - Katerin» oluyor. Bir de, oraların emniyetini korumak için, «Tanphiye» lere benzeyen bir «Şövalye» lik teşkilâtı meydana getiriliyor.

Aradan asırlar geçti, bu def'a 16 ncı asırda, siyasî bir gaye ile, Rus Çarı «Dehşetli İvan» bu manastırla alâkadar olmaya başladı ve ondan sonra gelen Rus Çarları da, manastır papaslarını yardımlarına boğdular ve her vesileden istifade ederek onları himaye ederek, orada ve «Kudüs» de nüfuzlarını te'sis ettiler.

⁂

Garibi şu ki: Bu manastıra, her taraftan, yağan hediyeler ve yardımlara rağmen, papaslar, yaşayış itiyatlarını hiç değiştirmediler. Sabahın üçünde kalkıyorlar, saat sekize kadar ibadet ediyorlar. Yedikleri pek yavandır ve senede ancak dört defa: Paskalye, yılbaşı, Noel ve Sent - Katerin bayramlarında et yiyorlar. Eti de, manastıra sokmuyorlar, ancak ve yalnız o bayram günlerinde, manastırın dışındaki yemekhanelerde yiyebiliyorlar.

İslâmiyet, Hazreti Muhammedin verdiği «emânnâme»ye daima riayet etmiş, fakat civardaki Müslüman bedevîlere hürmeten de, manastır muhiti içinde, resimde gördüğünüz câmii inşa etmeyi de ihmal etmemiştir. Hıristiyanların bu meşhur mâ'bedinde, şimdi de, beş vakit ezan okunuyor.

N. Râsim Özgen

Şerife Fatma el-Mevhibe Hanımın icazetnamesi... (Aslı Topkapı Sarayı Müzesi Eski Yazılar Salonundadır)

KADIN HATTATLARIMIZ

Yazan: KEMAL ÇIĞ

Yazı sanatında kadınlarımızın da eşsiz eserler vücuda getirdiği görülüyor. İlk defa Tarih Dünyası sahifelerinde neşredilen bu resimler, yazı sanatının şaheser örneklerini vermektedir. Kemal Çığ bu yazısiyle, Şerife Fatma Hanımın eserlerini ve sanat kudretini tahlil etmektedir.

Bugün, gündelik hayatın her sahasında tıpkı erkekler gibi vazife görmekte olan kaydın, ev ve aile muhitinin dışında en ağır vazifeleri yüklenmekte büyük bir cesaret ve başarı sağlamaktadır. Tarih boyunca devletlerin siyasî hayatı üzerinde çok mühim roller oynamış kadın simalara tarih kitaplarında tesadüf etmek mümkündür. Bilhassa kadına karşı zayıf olan hükümdarlar ile henüz çocuk yaşında hükümdar olmak zorunda kalan tacidarlardan birincisinin sevgilisi, ikincisinin de valdesi elinde bir kukla gibi oynatıldığına bol misal bulunabilir. Tarih boyunca kadının bu nevi faaliyeti mensup olduğu milletin, az bir istisna ile, pek de nef'ine olmamıştır. Yaradılış itibarile müşfik ve ince ruhlu olan kadının başka sahalarda ve bilhassa güzel sanatlardaki faaliyeti çok daha verimli ve faydalıdır. Bu cümleden, dünya milletleri içinde Türk kadınının mevkii hakikaten yüksek ve değerlidir. Ne yazık ki bu hususta tetkiklerimiz pek mahdut bir sahada ve çok az olduğundan kadınlarımızın Türk san'at tarihindeki yeri hakkında bir kanaate sahip bulunmuyoruz. Bugün kıymetli birer antika olarak kapış, kapış aranan çok zarif işlenmiş kumaşlar, örtüler, çevreler ve başa bağlanan yemeni etrafındaki bin bir çeşit çiçekli oyalar hangi eller tara-

Esma İbret tarafından Üçüncü Sultan Selim namına yazılan nefis bir Hilye-i Saadet (Aslı Topkapı Sarayı Müzesindedir)

fından meydana getirildiği bilinmeden müşterek Türk kadınlığı malı olarak tarihe intikal etmiş bulunuyor. Bu meçhul san'atkârlardan bir iki tanesi, edebiyat sahasında tanınmıştır. Diğer sahalarda bilinen ya hiç yoktur, veya bir iki isimden ibarettir. Biz bu yazımızla, bu meçhuller kafilesinden eserleri üzerinde isimlerini bulabildiğimiz «Kadın hattatlar» dan bahsetmek istiyoruz ki, bunlar henüz memleketimizde bile pek mahdut kimseler tarafından bilinmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü değerli bilgin Tahsin Öz'ün büyük bir himmet ve gayretile mem leketimizde ilk defa tesisine muvaffak olduğu «Es ki Yazılar» salonunun güzel bir köşesini Türk kadın hattatlarına tahsis etmesi çok isabetli olmuş, san'at tarihimizin bu yönünde de rol oynamış kadın san'atkârları nisyandan kurtarmıştır. Bu köşe; adedi binleri aşan erkek hattatların arasında pek mütevazi kalmakla beraber yine de bir varlık olarak nazara çarpmaktadır. Şimdi bu köşeyi beraberce seyre başlıyalım: Bakışlarımızı hemen üzerine çeken köşenin en güzel parçası, yeşil rengin hâkim olduğu zemin üzerine ortada bir vazo, yanlarda serviler ve bunların etrafları yaprak ve çiçeklerle tezhib edilmiş nefis bir «Hilyei saadet» dir ki, bu eser Esma İbret Hanım tarafından yazılıp üçüncü Sultan Selime takdim edilmiş müstesna güzellikte bir parçadır. Servilerin içi ile vazodan çıkan yaprakların içleri «ince nesih» tâbir edilen yazı ile doldurulmuş, diğer kısımlar «reyhani, sülüs, nesih» dir.

Eserinin altına:

«Ketebe Esma İbret min tilâmizi Mahmud al - maruf bi Celâl al - din lisene tis'a ve mieteyn ve elf»

Şeklinde imza koyan san'atkâr Esma İbret: Hicrî 1245 (Milâdî 1829) tarihinde ölen ve Şeyh Murad dergâhında gömülü bulunan büyük hattatlarımızdan Mahmud Celâleddinin karısı ve ayni zamanda talebesidir. Rivayete

İffet Hanımın 1293 tarihli bir levhası... (Aslı Topkapı Sarayı Müzesindedir)

göre: Mahmud Celâleddin tab'an pek gururlu olduğundan zamanında hiç bir hattat kendisine ders vermek istememiş, o da Şeyh Hamdullah ve Hafız Osman gibi büyük hattatların eserlerini örnek alarak çok sıkı bir çalışma neticesi hocasız olarak yetişmiş ve zamanının yegâne hattatı olmuştur. Böyle büyük bir üstada hayat arkadaşlığı etmek bahtiyarlığına eren Esma İbret, ona san'at hayatında da iştirak etmiş ve bir çok erkek san'atkârlardan daha üstün başarı göstermiştir. Hattâ son Reis-ül-hattatîn Hacı Kâmil Efendi Merhum «ölümü 1941» bu hilye'yi görünce; bir kadının hat vâdisinde bu kadar büyük bir başarı sağlayacağını kat'iyen kabul edemiyerek (Ayın) harflerini işaretle:

— Bunlara bakın, bunlara! Bunlar bir kadının kaleminden imkân yok çıkamaz dive iddia edermiş. Fakat bu eserin arkasında (1209 da Esma İbret nam duhteri pâkize, şevketlû Padişahımıza ve bir de Valide Sultana yazdığı bu eserinden dolayı, mukabilinde beş yüz kuruş ihsan ve sağ kırk akçe gümrükten yevmiye dahi ihsan olundu) şeklinde hulâsa ettiğimiz kayda tesadüf edişimiz eserin Esma İbret tarafından yazıldığına hiç bir şüphe bırakmamaktadır. Ayni hilye'nin altında Valide Sultan için yine Esma İbret tarafından yazılan diğer bir hilye de bulunmaktadır. Fakat bu hilye hem tezhib, hem de yazı ve tertip itibarile evvelki ile kıyaslanamıyacak kadar zayıfdır. Hayatı hakkında maalesef hiç bir kayda tesadüf edilemeyen Esma İbret Hanımın ölüm tarihi de belli değildir. Kocasının yanında gömülüdür.

Ayni köşede yer almış diğer kadın hattatlarımızdan; Ali Paşa kızı Selma Hanımın 1297 Hicrî yılında ta'lik hatla siyah mukavva üzerine altınla yazdığı bir levhası, Mehmed Hasip Paşa kızı Şerife Fatma El - Mevhibe Hanımın; etraf bordürü rökoko tarz tezyin edilmiş hakikaten güzel bir «sülüs - nesih» hatla yazdığı Hilyei saadeti ile, nefîs tezhibli üç satırlık ve 1266 Hicrî tarihli ketebe icazetnamesi bu köşenin mühim parçalarındandır. Ketebe icazetnamesinden Şerife Fatma Hanımın hocalarını da öğreniyoruz ki, biri Hakkâk Zâde, diğeri de Mustafa Vasfidir. İkisi de şöhretli ve değerli san'atkârlardır. Bunlardan başka Hırkai Şerif Şeyhi Osman al - Üveys tarafından 1232 Hicrî yılında imzalanmış ta'lik bir ketebe icazetnamesi daha vardır ki, o da Şerife Ayşe Hanım isminde bir kadın hattatımıza aittir. Bunların arasında şimdilik sadece birer isim olarak tanıdığımız «İffet» Hanım ile «Handan» Hanıma ait kıt'a ve levha ile bu köşe tamamlanmış bulunuyor. Araştırmalar fazlalaştıkça gerek bu sahada, gerekse san'at şubelerinin başka sahalarında Türk kadın san'atkârlarından bir çoklarının hüviyetlerinin meydana çıkacağı kuvvetle ümid edilebilir.

Kemal ÇIĞ

Cem Sultanın Son Günleri

Cem Sultan, hayatı maceralarla dolu bir şehzadedir... Öyle macera ki heyecan, ihtiras, mücadele, kahramanlık, aşk, ıstırapla dolu bir macera... Bu yazıda bedbaht Cem'in hayatını ve son günlerini okuyacaksınız

23 birincikânun 1459 yılında hayata gözlerini açan Fatih Sultan Mehmedin küçük oğlu Cem için, Osmanlı şehzadelerinin en bedbahtı diyebiliriz. Küçük Cem, beş yaşına bastığı vakit, babası tarafından, okuması için hocalar tâyin edilmişti. Büyük Fatih, küçük şehzadesini kendisi gibi bilgin ve olgun bir insan olarak yetiştirecekti. Talihin ne garip cilvesidir ki Cem, gene Fatihe lâyık olgunluk ve cesarette bir evlât olarak yetişti, fakat ne yazık ki talih ona yâr olmadı ve bedbaht şehzadeye hayatın bütün acılıklarını gösterdi.

Cem Sultan Romada Krallar gibi karşılanıyor...

Cemin ilk talihsizliği, Fatihin Uzun Hasan seferinde iken uzun müddet kendisinden bir haber alınamaması, bunun üzerine de Cemin etrafında toplanan hükûmet erkânının genç şehzadeyi teşvik ederek onu hükümdarlığa çıkarmak istemeleridir. Fatih, meşhur Otluk Beli muharebesini kazanarak döndükten sonra, oğlunu teşvik edenlerin cezasını vermekte gecikmedi, fakat Cem Sultan da bir şüphe altında kalmıştı.

Cemin büyük macerası, Fatihin 1481 yılında Gebze civarında ölümünden sonra başlar. Küçük şehzade taht hulyasiyle çırpınırken, Bayezit tahtı ele geçirmişti. Cem, sevdasından vazgeçmedi, etrafına topladığı kuvvetle Bursa üzerine yürüdü, şehri işgal etti ve hattâ kendisini hükümdar ilân ettirerek hutbe okuttu ve 18 gün hükümdarlık zevkini tattı. Cem, belki de muvaffak olacaktı, fakat Gedik Ahmet Paşanın Bayezit tarafını tutması, Aydınoğlunun ihanet etmesi gibi hâdiseler, Yenişehir harbinde bütün taraftarlarını ve ordusunu kaybetmesine sebep oldu. Perişan halde Karamana kaçan Cem, burada kendisini bekliyen annesini, oğullarını ve diğer yakınlarını alarak Karamanlıların göz yaşları arasında Konyadan ayrıldı ve Mısıra gitti. Orada Sultan Kayıtbay tarafından sultanlara mahsus bir debdebe ile karşılandı.

Cem, Mısırda rahattı, fakat içi rahat değildi. Tekrar Anadoluya gitti, tekrar harblere baş vurdu, gene mağlûp oldu, son ümidi Rodos şövalyelerinde bularak oraya gitti.

Rodos şövalyeleri, birçok yalanlarla Cemi adaya getirdikten sonra, kendisinden nasıl istifade edeceklerini düşündüler ve Papa ile uzun muhaberelerden sonra onu Fransada muhafaza etmeğe karar verdiler.

29 temmuz 1482 yılında Rodosa ayak

Cem Sultanın Rodos şövalyeleri tarafından parlak bir surette karşılanışı...

basan Cem, büyük bir merasimle karşılanmıştı. 1 eylûl günü de yine büyük bir merasimle Rodostan meçhul bir istikamete doğru uğurlanıyordu.

Cemin deniz seyahati çok heyecanlı ve korkunç geçti. Fırtınaya tutulan gemi yolda birçok diğer düşman gemilerle harb yapmak mecburiyetinde kaldı. Fransanın cenup sahillerindeki Villefraneche şehrine geldikleri vakit, burada müthiş bir veba hastalığı vardı. Cemi Nise çıkardılar. Hastalık buraya da geçince, birçok Fransız şehirlerinden geçirerek Rumilliy'ye getirdiler. Cem, burada Savoie Dükası Charles I. ile tanıştı. Onunla hattâ seviştiler. Savoie Dükası Cemi kurtarmak istedi, bunun için teşebbüse bile geçti. Fakat arkasını bırakmıyan şövalyeler burada da Ceme rahat vermediler.

Cem Le Pouet'e getirildi, burada tarihî şatolarda ikamet etti. Bir aralık bedbaht şehzade Baron Jacques de Sassenage'ın kızı Philippine Hélene ile sevişti. Fakat Cemi artık bir şey teselli etmiyordu. Vatan aşkı, anne hasreti içini yakıyordu. Siyasî durum dolayısiyle birçok Avrupa hükümdarları ve Papa, Cemi elde etmek istiyor, fakat Rodos şövalyeleri reisi buna muvafakat etmiyordu. Çünkü o, sahte mektuplarla hem Bayezitten, hem de Mısırda bulunan Cemin annesinden durmadan para çekiyordu. Bu arada Cemi kaçırmak için birçok teşebbüsler yapılmış, hattâ Bayezit bile adamlar göndermişti. Fakat bütün bunlarda muvaffak olunamamış, her teşebbüs meydana çıkarak Cem, daha sıkı bir muhafaza altına alınmıştı.

Cem Sultan Romada Papanın oğullariyle arkadaş olmuştu, beraber ziyafetlere gidiyordu

En nihayet, uzun müzakerelerden sonra Cem, 1489 yılı 13 mart günü Romaya getirildi. Cem, Romada muazzam bir merasimle karşılandı. At üstünde ve hükümdar gibi sokakları geçti, Vatikanda hükümdarlara mahsus dairede yerleştirildi. Bir gün sonra da Papa Innocent VIII. tarafından kabul edildi.

Yıllarca çektiği ıstıraptan sonra bu şair şehzade, artık büyük dâvalar peşinde koşmak arzusunu da bırakmıştı. Tek arzusu Mısıra giderek canı kadar, canından çok sevdiği annesine kavuşmaktı. Bu arzusunu Papaya o kadar içli bir lisanla anlatmıştı ki, hem kendisi ağlamış, hem de Papayı ağlatmıştı. Fakat Papalık, Cemi bir alet olarak kullanmak istiyordu. Cem, Papanın oğulları Donjuan ve Cesar Borgia ile ahbap ve arkadaş olmuştu; onlarla gezintilere çıkıyor, ziyafetlerine davet ediliyordu.

⁂

Bundan sonra Cemin son günlerini yazacağız. Hayatı ve mevcudiyeti bütün Avrupayı alâkadar eden Cem, en nihayet Charles VIII. ın eline geçecekti. Fransa Kralı, Papa ile yaptığı anlaşmada, Fransaya döndükten sonra onu tekrar gönderecekti. Yalnız Charles VIII., Bayezidin Papaya gönderdiği bir mektubu elde etmişti ki, bu mektupta Bayezit, Cemi öldürdüğü takdirde kendisine 300.000 altın vâdediyordu.

1495 yılı 28 ikincikânun günü Cem, Fransız ordusu ile beraber Romadan ayrılıyordu. Kral, Papanın herhangi bir ihanetini düşünerek, Cemi yanından ayırmıyordu. Fakat 16 şubat günü Cemde hiç beklenmiyen bir rahatsızlık görüldü. Bir gün sonra has-

(Devamı 476 ncı sahifede)

Bütün Türk zümrelerinde olduğu gibi Zazalar da saz çalarlar...

Yaşayışları şimdiye kadar gizli kalmış bir aşiret

ZAZALAR

Resimler yazının muharriri tarafından alınmıştır. İktibas hakları mahfuzdur.

Yazan: NAZMİ SEVGEN

II

Zazaların aslı — Zaza Tanrısı Homay

Zaza'ların en kesif bulundukları Bingöl ile Dersim, Orta Asyadan Garba göç eden Türk zümrelerinin umumî yolu üzerindedir.

Bingöl ve Dersim; akın yollarının üzerinde bulunan kıvrım merkezlerinden biridir. Akın nizamından dışarı fırlamak isteyenler buralara gelince saparak büyük kısımdan ayrılırlar. Bu bucaklar, içlerinde barınanların dil, din ve kültürünü oldukları gibi muhafaza ederler. Geçilmez çöller, aşılmaz dağlar bu mıntakalardandır. Kırgız çölleri, Kafkas dağları, Hadramut vahası, Bingöl dağları, Dersim vadileri hep bunlardandır.

Dillerde olduğu gibi, içtimaî hayat bakımından kavimlerde de prekoslar ve tardifler vardır. Akın yollarının düğümlendiği çetin yerlere sapıp kapananlar, orada her türlü içtimaî gelişimden mahrum bir halde, üzerlerine yığıldıkları otoktonlara karışıp oldukları seviyede kalırlar. Yaptıkları füzyon da iptidaî olur. Dersim bu vasıfda bir sığınak, Zazalar da bu hususiyette bir füzyon'dur.

Zaza'ların Sumer'lilerle çok yakından alâkalı olduklarını söyliyebilirim. Zaten Akdenizden Karadenize kadar bütün Anadoluda bugün de çok koyu, çok canlı Sumer izleri vardır.

Bingöl'e ve Dersim'e, bütün Alevî ve Şafiî Zaza'lığın tümüne gelince; orada Sumer izleri daha çok keskin ve daha çok barizdir.

Sumer'de güneşe taparlardı. Dersimde de ona tapıyorlar. İlk güneş ışığının çarptığı Sigurat'lar, Sumer'de birer mihrab idi. Dersimde de Sakarat tepesi mihrabdır. Sumer'de, Sin ve İn hem ma'bud idiler, hem de mâbedleri vardı. Dersim'de de Sin ve İn köylerinde ruhanî sülâleler ve mukaddes yerler vardır. Sumer'in mukaddes saydığı ağacın aynı İn'deki ruhanî sülâlede emanettir, hangi çağa ait olduğu bilinmez, bir kütük halinde saklanır.

Sumer'de, Adad, tıpkı Orkan gibi fırtınaya ve korkunç hamlelere müekkel idi. Bugünkü Dersim'in korkunç fırtınaları da Ağdad köyünün şarkındaki «Tacikbaba» tepesinden patlar. (1) Üzerinde yaşadıkları Murad ve Fırat kolları da Sümer'liklerini teyide kâfi gelir.

Za - Za, Asûrî kitâbelerinde Zou - Zou Marus diye nakledilen bu isim, Urartu'ların mukaddes üç nehirlerinden birisidir. Marus, Âsûrî dilinde su veya nehir mânasına gelmektedir. Bu kelimeyi Zou - Zou nehri diye tercüme etmek doğru olur. Za - za ile Zou - zou arasındaki farka gelince o da şu suretle kabili izahdır: Bilhassa ismihasları tahrif ve tağyir etmek, tıpkı bugünkü Arabça gibi, Arabçanın babası olan eski Âsûri dilinin de hususiyetlerinden biridir. Bilindiği gibi, Türk aslından olan Urartu'larca, Zou - zou'nun mukaddes su perisi veya melâikesi olarak tanındığını görüyoruz.

Zou - zou nehrinin yerini tayin çok güçtür. Orta Asyanın coğrafya haritalarında, eski eserlerde buna dair hiç bir ize tesadüf edemiyoruz. (2) Fakat Zaza'ların bugün yerleşmiş oldukları Fırat ve Murad gibi sulak mıntakalara bakacak olursak, Urartu'ların pek ziyade ehemmiyet verdikleri su nakliyatı için en muvafık mıntaka olarak burayı buluruz. Zaza'lar işte bu su ma'budunun evlâdı olarak kabile veya boy adını ulûhiyet ismine izafetle oradan almışlardır. Bize, tam ve halis bir Urartu'luk gösterirler.

İsâ doğumundan 860 sene evvel, Orta Asyadan Anadoluya gelen Urartu'lar, büyük Türk ırkının bir koludur. Şarkî Anadoluda ve Mezopotamya'da muazzam bir devlet kurmuşlardır. Tıpkı Zaza'lar gibi uzun boylu, iri ve sağlam vücudlu, cesur insanlardı. Âsûriler tarafından hâkimiyetlerine nihayet verildiği sırada kol kol cenuba doğru yürümüşlerdir, İşte bugünkü Zaza'lar, bu büyük Türk kolunun Anadolunun dağlık mıntakalarında muhafazai mevcudiyet edebilen yegâne izleridir.

Urartu Beylerinden I. Argistis, Zaza'lardan bahseder. Med lehcesinde de bunlara Zaza denir. Bâbil'liler ise bunlara Zouzou'lar diyorlardı. Dara, Bisontoun kayalıklarına yazdırdığı kitabede bunları Zarisat diye kaydeder. (3)

I. Argistis (M. Ö. 755 - 780), bazı yazılarında Zaza'ları Zavaidi diye göstermiştir. Bu hükümdar zamanında, bugün Zaza'larla meskûn olan Kulp, Lice ve Hani mıntakalarında Urartu ve Âsûri orduları arasında, Urartu'luların kat'î galibiyetile neticelenen bir muharebe olması tesadüf eseri değildir. (M. Ö. 781) Bu muharebe sahası, bugün tamamile Zazalarla meskûndur. Urartu devletinin hududları en garpda Malatyaya kadar uzanıyor, Dersimi de içerisine alıyordu.

Zaza'ların vücut yapılışları, karakterleri, dilleri bu mütalâamızı teyid eder mahiyettedir. Aziz dostum ve üstadım Hasan Reşid Tankut bana, Zaza'ların asıllarını şu suretle izah etmiştir:

Şimdiki Zaza'lar çok eski çağlarda olduğu gibi bugün de yüksek kayalara, büyük ağaçlara, ağaçlardan da bilhassa sakız ağacına, büyük sulara hürmet ederler. İlâhlarının yüksek kayalar üzerinde durakladığına inanırlar. Sivri ucuna güneşin ışığı ilk defa çarpan yüksek kaya onların mihrabıdır. Eski Türkçede kayaya ve taşa Sak derlerdi. Sak aslı ile «kayalı» sıfatı «Saksak» olacağına göre Zaza'ların asıl ismini Saksak olarak kabul etmek kabildir. (1) «Ka» harfleri ekseriya düşer. O zaman Saksak kelimesi Sasa - Zaza

---

(1) «Tacik Baba»dan hem fırtına patlar, hem de Dersimli, «Tacik Baba»dan top uğultularına benzeyen fırtınalı sesler geldiği zaman bunun, devletin harbe gireceğine, şayet devlet harp halinde ise zafere işaret ettiğine inanmıştır.

(2) J. Sandalgian, Histoire documentaire de L'Armenie II., 637

(3) Ayni eser, I., 208

(1) Sivasın Gürün kazasını bilirsiniz. Gürün'ün 25 kilometre cenubu garbisinde Saksaklı diye kökünden su sızan bir tek söğüd ağacının temsil ettiği bir mevki vardır. Burası yaya olarak bile güçlükle geçilebilecek derecede kayalıktır. Buradan geçtiğim ve bu mevkile meşgul olduğum için bundaki isabeti salâhiyetle ifade edebilirim. N. S.

Zaza kadını pek mütehammil ve cefakeştir...

şeklinde kalır. Saksağan kelimesi de böyledir. Çok yerde bu hayvancağız mukaddes olarak tanınmıştır. Sinop havalisinde bu kuşa Saksak derler. Boyâbad'da Saksak İmam adile bir aile de vardır.

Sakaran, Dersim'in bu cinsden mukaddes bir kayasıdır. En yüksek kaya olması dolayısile Güneş Tanrının ilk ışığı onun sivri tepesinde canlanır. Tıpkı Sumer'deki site'lerin şimdi Sigurat ismi altında tanıdığımız kuleleri ve ehramları gibi.

Anadolunun her tarafında Sakar kaya, Sakart ismini taşıyan bir çok ulu kayalar vardır. Zaza'larla meskûn olan Palu civarındaki Sekarat da bunlardan biridir.

Sak belki Arabların, samilerin ağzında Sakar ve Sahr olmuştur. Onlar da Müslümanlıktan evvel kayaya taparlardı. Kâbedeki Kara kaya (Hacer-i Esved), Kudüsdeki asma kaya ve Yahudilerin ağlama kayası gibi. Onların hepsinin ismi de Sahr'dır. Mezopotamya çölünde Sahr ismini taşıyan aşirette de taş ve kayanın hususî bir yeri vardır. Sumer'lerin evlâdı olan Şamar aşiretinin hâlâ Sumer ağacına hürmet ettiği gibi.

Zaza isminin aslı şüphe yok ki, Saksak idi. Çünkü Saksak'lar bugün de Sak ve Kakarat'a karşı ibadet ederler. Homa ma'budun ismini taşıyan ve içeni bin bir derdden kurtaran süt! asıllı su, mukaddes Munzur kayalarından fışkırır. Bunlara baş kaldıran Munzur dağı tek bir parça kayadır. Munzur suyu Zaza'larca mukaddesdir. Bunun için Munzur'da çıkan nefis alabalık yenmez, hastalar için ondan şifa umularak deva makamında kullanılır.

İngiliz Generali J. Rih, 1820 de Anadoluda seyahat ettiği zaman, bizzat Zaza'lar diyarına varamamış olmakla beraber ağızdan duyduklarına göre, «Zaza» kelimesinin bir ismihas olmayıp bir namı müstear olduğunu, «kekeme» mânasına geldiğini, tam ağız dolusu konuşan ve anlaşılmaz şekilde telâffuz eden demek olduğunu beyan etmektedir. (1)

Karl Hadank da; Zaza kelimesi, biri **Zaza**, diğeri **Zâzâ** şeklinde olmak üzere iki tarzda yazılır diyor. Hattâ bu zat, Evliya Çelebiyi de işhad ederek Çelebinin, 3. cildin 126, 232 ve 4. cildin 74 sahifesinde «Zaza» kelimesini (Z) ile yazmasına rağmen 4. cildin 145 sahifesinde (Zı) ile yazdığını beyan etmektedir. Bunun bir mürettib hatası olabileceği herhalde Karl Hadank'ın hatırına gelmemiş olsa gerektir. (2)

---

(1) Narrative of a residence in Koordistan, London 1836, I. 376 - sahife.

(2) Hakikaten 4. cildin 145. sahifesinde (1314 İstanbul, İkdam matbaası tabılı nüsha). «Subhan dağı» bahsinin dördüncü satırındaki «**Zaza**» kelimesi «**Zâzâ**» tarzında yazılmıştır.

Hama'nın takdis edildiği ocaklardan biri... Yanda mukaddes sakız ağacına dayanmış olan Mazgirtte Şeyh Çoban ocağı...

Cartin Nicbuhr; 18. asrın nihayetlerinc doğru neşrettiği «Arabistana seyahat» isimli eserinin II. cildinin 417. sahifesinde **Zaza** kelimesini yine (Zı) harfile (**Zâzâ**) tarzında yazmıştır. Ondan evvel Alber Fon Lecoque'da böyle bir hataya düşmüştür.

Her ne olursa olsun, evvelce de kaydettiğimiz gibi bu zevat, büyük mesaileri gayrikabilî inkâr olmakla beraber hep böyle dar çerçeveler içinde kalmışlar, Zaza'ların asıl ve menşeleri üzerinde ciddî ve müsbet bir araştırmaya girişmemişlerdir. Tabiî tarih ve ilim namına bu, bir noksandır.

Zaza Tanrısı Homay. — Zaza Tanrısı «Homay» dır. Homa, hem İlâh, hem de bir içkidir. Eskiden bu İlâh'la içkiye mahsus muazzam âyinler vardı. Sırasile Medya'da, Elâmda, Sumer'de yüzlerce asır bu âyine ve bu âyinden hoşlanan İlâh'a ve içkiye sadık kalınmıştır. Bu sağlam bağlılıktan anlaşıldığına göre klâsik Arya'da yâni anavatanda da ona hürmet edilmiştir. Nitekim Hind ve Fars Arileri de onu daima hoş görmüşlerdir. Bizdeki ummacı kelimesi aynen Hind dilinde de kullanılır. Bu uma-ci şeklindedir. Buradaki (ci) efendi, maitre mânasındadır, Ulu Tanrı demektir.

Anadoluda da Homa bir ma'buddu. Biz ona Oma, yahut Uma deriz. Omay ebedî hayatı veren bir ana İlâh yâni çocukların ve neşvü nemanın İlâh'ıdır, ölmezliğin remzidir. Bu sebeple Türkler ebediyeti remz'eden azm'ı Harkafa'ya Oma kemiği demişlerdir. Kıyamet günü İsrafil surunu çalıp da ölüler yeniden ruhlarına kavuştukları zaman tecessüt keyfiyetinin Oma kemiği üzerine olacağına Türkler ve Müslümanlar ianmışlardır.

Omacı veya Ummacı mâna itibarile Çelebi, İlâhî, Rabbî demektir. Fakat o kelime ile biz çocuklarımızı korkuturken mehabetli ve korkunç bir şahsiyet tanıtmak isteriz.

Zaza'lardaki Omacı veya Homacı da bundan başka bir şey değildir. O da tam lûgat mânasile bir İlâh'dır ve bir İlâh'a mensupdur, bir ruhanîdir. Allah namına telkinde bulunur. Allâha nezredilen, adanan malları toplar, dergâha doldurur. Dersimde bu toplanan mallara, sadakaya umma derler. Bu, umma veya Homa Tanrıya verilen adak demektir. Dersimli Seyyid çok defa bu adakları güz mevsiminde toplamağa çıkar.

Dersimli Seyyid, görünüş itibarile tıpkı bizim çocuklarımıza tanıtmak istediğimiz şahsiyetin ta kendisidir. İri bir vücut, yüzün beşde dördünü örten bol, karmakarışık bıyık ve

Üryan Hızır ocağının niyet bezleriyle dolu boynuzu iki şamdan arasında koyu ve cahil bir taassubun son nişanesi olarak görünüyor

sakal, beşde biri dolduran korkunç iki göz. İşte Dersimli her Ummacı'nın şekli budur.

Elbistanda, Hom kelimesi bilinmiyerek Allah makamında kullanılır hâlâ. Orada arsız çocuğundan usanmış bîçare anneler, afacanlarına zalim ve İlâhsız makamında olarak Omaysız derler.

Geçmişde bu Homa ayni zamanda İlâhî bir içki idi. Südden yapılırdı. Veyahut içinde süd zerreleri bulunurdu.

Şimdi Kafkaslıların kısrak südünden yaptıkları Kımız'ın tahammurunda Homa'nın rolü büyüktür. Oraları tanıyan ve Şimalî Kafkasların arasında bulunmuş olan bir zatın anlattığına göre Kımız'ın ekşime devirlerinden birine Homa derler. Kımız tadını, ancak bu Homa ile bulur. Şu bizim meşhur rakının özü olan «Soma» dan ekleme olan «S» yi kaldırırsanız geri kalan «Oma» da aynı kökden değil midir?.. O halde, bütün Türk boylarında ve aynı asıldan gelen Şark kavimlerinde Homa, Oma, Uma kâh İlâh, kâh İlâhî içki, kâh ruhânî ve Rabbî mânasındadır.

Homa' da, aslolan süddür, neşvü-nemaya

(Devamı 482 nci sahifede)

İstanbulu çevreliyen surlardan bir görünüş...

BİR TARİH MÜNAKAŞASI

İstanbul Surları Hendeklerinde Su Bulunuyor muydu?

Yazan: H. Ali Riza SAĞMAN

Feridun Dirimtekin tarafından yazılan (İstanbulun Fethi) eserinde, İstanbul surlarının su dolu olmadığı tezi müdafaa edilmiştir. Ali Rıza Sağman bunun aksini iddia etmekte ve surlarda suyun bulunduğunu yazmaktadır

Bundan geyrek asır evveline gelinceye kadar, bütün Arkeolog tarihçilerin umumî kanaatlerine göre, İstanbul surlarının dış kısmındaki hendek, su doldurulmak üzere yapılmış idi. Bilhassa, muhasara zamanlarında şehir, tam bir ada manzarası gösteriyordu. Hendek, böyle içi su dolu olduğu halde düşmanın, kalelere, şehre yaklaşmasına engel oluyor idi. Lâkin asrın, ilk çeyreğinde, Profesör Lyetzman, on beş asırlık kanaatin hilâfında ortaya bir fikir attı. Hendeğin her zaman susuz olduğunu, müdafaa vazifesini boş ve kuru olarak bir baraj halinde gördüğünü ileri sürdü. Bu fikir, bizde Halil Edhem ve Nomidis gibi Arkeologları hemen kendisine çekti.

Yeni kanaatin güdeneklerini de gözönünde bulundurarak uzun denemeler ve incelemeler sonunda evvelki kanaatin daha doğru olduğu neticesine vardım. Bundan üç yıl önce neşrine muvaffak olduğum «Fatih İstanbulu ne şekilde aldı?» adlı naçiz eserimde bu tezi müdafaa ettim. Resimler, plânlar koydum, mantıkî etüdler sundum: Dayandığım temel, hendekde bugün dahi görülmekte olan ve «Diyafrağma» adını alan bölme duvarları idi. Hendek susuz olarak kabul edilirse, bu ara duvarlara mimarî bakımdan aslâ lüzum olmadığını belirttim. Şimdi yine diyorum ki, iki

kere iki nasıl dört ederse, bu bölmeler de hendeğin sulu olduğuna aynı kuvvet ve katiyetle delâlet etmektedir.

Dündenberi öğrenmiş olduğuma göre son zamanlarda (İstanbulun altı) adlı bir eser yazmış olan Feridun Dirimtekin de Lyetzmanın açtığı yeni yoldan yürümektedir. Fakat, ben öyle zannediyorum bu yol, henüz iyi tesviye edilmiş değildir. Yolcularını, umdukları yerlere ulaştıracağa benzemez.. Bunu iddia ediyorum. Bu iddiamı da şu notların kısa paragraflarında hulâsalandırıyorum:

I. Sayın Dirimtekin, bölme duvarların varlığına şöyle bir sebep gösteriyorlar: «Diyafrismataların (Diyafrismaların) vazifesi, yağmur sularının alçak kısımlarda toplanarak bir zarar yapmalarına mâni olmaktır». S: 112.

Bu sebep, bence, yalnız Dirimtekin'in zihninde yer bulabilmiş. Gözümüzün önünde altı kilometrelik bir uzanma yapan hendekte bu fikre yer verecek hiç bir nokta yoktur. Çünkü:

a. Yağmur sularının, hangi alçak kısımlara toplanmasından bahsediliyor? Hendeklerde suların toplanmasına müsait alçak kısımlar yok ki. Her isteyen her zaman gidip görebilir. Hendeğin döşenmiş olduğu arazi, ancak dört maile arzetmektedir:

1 — Edirne kapısından kuzey doğuya doğru, Tekfursarayına kadar, buranın suları hiç bir engele uğramadan Halice gider.

2 — Edirne kapısından güney batıya doğru, Sulukuleye kadar. Buraya yağan yağmur suları zerre kadar durmadan, Sulukulenin menfezinden girip bugünkü Bayrampaşa suyunun aktığı akanaktan (mecra) Marmaraya gider.

3 — Topkapısından kuzey doğuya doğru, Sulukuleye kadar.. En çok meyil gösteren bu kısımda su, hiç durmaz. Bir damla bile olsa; doğru Sulukule'ye iner, oradan, deminki akanak ile Marmaraya dökülür.

4 — Topkapısından güney batıya, Marmaraya kadar. Bu kısımdaki tatlı meyil dahi, suların birikmesine müsait hiç bir nokta göstermemektedir. Binaenaleyh, dâvada gösterilen sebep, (alçak kısımlarda su toplanması) objektifde yoktur. Zihine de getirilmemeli idi. amma, nasılsa gelmiş!

5 — Dirimtekin kardeşimiz, dâvası aleyhine delil ikame etmiş gibidir. Maksat, eğer yağmur sularının toplanmasına mâni olmak ise, bunun için duvar mı yapmak lâzım gelir, yoksa ,yapılmış duvarı sökmek mi?

Kısa söylüyoruz. Görülüyor ki Dirimtekinin diyafragmalara gösterdiği sebep, sebep olmak kudretinde değildir.

II. Sayın Dirimtekin, hendekde farzedilen suyun siklet ve tazyikini hesapladıktan sonra, çıkan neticeyi dâvasına delil olarak kullanıyor ve diyor ki: «Bu tazyika dayanacak duvar kalınlığı, asgarî 4 metre olmak lâzımgelir. Halbuki 1 metreden fazla kalınlıkta diyafrismata görülmemiştir.» S: 113.

Sayın yazarın aflarını dilerim. Hesapları yanlış, görüşleri eksik olmuş. Zira:

a. Evet; bölme duvarlarının üst kısımları bir metre kalınlık göstermektedir. Lâkin tetkik için bu kısma bakan göz, bir parça da duvarın aşağılarına doğru baksaydı, diyafragmanın gittikçe kalınlaştığını görür, hendeğin derinliği ortalama olarak on metre kâbul edilirse bölme duvarının, dipte dört metre kalınlığa varacağını kestirirdi.

İşte anlaşıldı ki yazar, diyafragmanın yalnız üst kısmına bakmış, yalnız üst kısmını ölçmüş, tetkiki kâfi görmüş ve, duvarın gittikçe kalınlaştığı gözünden kaçmıştır.

Bu duvarların, üstleri ince, dibe doğru kalın olarak yapılmaları teknik muktezası idi. Üst kısımların kalın olmasına lüzum yok, fakat ince olmasına ihtiyaç vardı. Çünkü:

Bir: Suyun tazyiki, aşağılara doğru çoğalır. Üst kısımda nisbeten azdır. Ara duvarı bu iktizaya göre yapılmıştır.

İki: Duvarın üst kısmı lüzumsuz olarak kalın yapılmış olsaydı, saldıran düşmana, şehre varmak için geniş bir köprü vazifesi görürdü.

Üç: Duvarın üst kısmı kalın olsaydı: su yüzeyinin genişliğinden almış olur, bu da müdafaa lehine olan su yüzeyinin birazcık olsun daralmasına sebep olurdu. İşte bu kaygılardır ki bölmelerin üst kısımlarına bir metreden fazla kalınlık verdirmemiştir.

b. Bu siklet ve tazyik bahsindeki hesabı yapan kalemden kaçıp gizlenen çok mühim bir nokta vardır. O kadar mühim ki hatıra gelir gelmez şu siklet ve tazyike mütaallik bütün hesapları ve mütalâaları hemen altüst ediveriyor. Bu nokta şudur:

Hendek ağzına kadar su ile dolu bulunduğu halde bu bölme duvarlarına hemen hemen zerre kadar siklet vermiyor ve hiç tazyik yapmıyordu. Çünkü duvarın her iki yanındaki suyun karşılıklı tazyiki arasında duvar, kemali istirahatle durmakta ve hiç sıkılmadan vakit geçirmekte idi.

III. Muhterem yazar, dâvasını isbat için garip bir delil daha koymuşlar:

«Esasen, bazı aralık duvarların alt kısım-

larında, toplanan suyun, müteakip bölmeye geçmesini temin eden tertibat vardır.» S: 113.

Bu buluş iki cihetten garip görünür:

a. Tertibat dediği, bölme duvarların bugünkü diplerinde görülmekte olan kemerli menfezler ise, bunların sonradan açılmış olduğunu söylemek bile zaittir. Başka bir şey ise, görmedik, bildiyoruz. Yazar, lûtfen bildirsinler, teşekkür edelim.

b. Bu menfezlerin, duvarların ilk inşası ile birlikte yapılmış olduklarını farz ile kabul edersek, hakikatten kat'iyen uzaklaşmış olmamızdan başka gülünç bir mantıksızlığa da düşmüş oluruz. Öyle ya; mademki, suların saklanmasına çalışılmıyacaktı, mademki, sular, bu menfezlerden akıp gidecekti, o halde o duvarlara ne lüzum vardı? Duvarın menfezinden akıp gidecek olan su, duvarsız araziden serbest olarak daha kolay süzülüp gitmez miydi?

IV. Sayın yazarın bir hesabı daha var ki bendelerinin aklına sığmadı. Buyuruyorlar ki: «Topkapı ile Pemton kapısı arasında ancak iki diyafrismata vardır. Topkapının deniz seviyesinden yüksekliği 31, 68, Pemton kapısının ki ise takriben 48 metre olduğuna göre aradaki yükseklik farkı 20 metre kadardır. Mesafe ise 730 metredir...» Ş: 113.

Pemton kapısı (Sulukule kapısı) ile Topkapısı arasındaki mesafe 730 metre olabilir. Lâkin bu mesafe, Dirimtekinin varmak istediği neticeye götürmez. Çünkü:

a. Bu 730 metrenin tam yarısı dümdüz arazi olduğu için bölme duvara ihtiyaç yoktur. Bundan dolayı da yapılmamıştır. Şu halde 730 metrelik mesafenin yarısı, yazarın hesabından çıkmış ve elinden alınmış bulunuyor.

b. 730 metrelik mesafenin diğer yarısı meyillidir. Su seviyelerini yüksekte tutmak için bölmelere ihtiyaç vardır ve yapılmıştır. Fakat, yazarın yazdıkları gibi iki değil, üçtür. Bir tanesi, yukarıda, Topkapısının kuzey doğusunda topraklar altında kalmıştır. Bunun isbatı bizler için her zaman mümkün ve kolaydır.

Bu kadar yeter. İcabederse, daha müdellel konuşabiliriz.

H. Ali Rıza Sağman

AV ve TURİZM

Bütün avcıları şiddetle alâkadar eden haftalık mecmua... 20 büyük sahife, 25 kuruş...

Çıkaran: Niyazi Ahmet BANOĞLU

Tarihî Fıkraların İZAHLARI

Lâf arasında daima kullandığımız, fakat hakikî medlûllerini bilmediğimiz bazı ata sözlerinin medlûlleri hakkında, radyolarımızla bazı mecmualarda, açıklamalar yapılmakta ise de bunlardan bir kısmının gelişigüzel söylenip yazıldığı ve medlûllerindeki inceliğe uymadıkları görülmektedir. Bu sözlerin medlûlleri hakkında inceden inceye yaptığım tetkikler sonunda, hakikate en uygun olanlarını muhterem karilerime arzedeceğim.

HOŞAFIN YAĞI KESİLDİ

Vaktiyle yeniçerilere pilâv verildiği zaman hoşaf da verilmek mutat imiş. Fakat onar kişilik karavana ile verilen pilâv ve hoşaf için (1) ancak birer tane şimşir kaşık verildiğinden ve bittabi hem pilâv ve hem de hoşaf aynı kaşıkla yenilip içildiğinden pilâvın yağı tedricen hoşafa geçmekte ve hoşaf da yağlanmakta imiş. Bir yeniçeri isyanında, isyan mürettiplerinden bir nefer, ağalık makamına tâyin olunmuş ve tabiatiyle ağa hazretlerine gümüş bir tepsi içinde hazırlanan yemek getirilmiş ve bu arada hoşaf için ayrıca mercan saplı bir bağa kaşık da konulmuş. Pilâvı ayrı kaşıkla yemeye başlayan yeni ağa, biraz sonra hoşafın üstünde yağ olmadığının farkına varınca;

— Aççıbaşıyı bana çağırın.

Diye gürlemiş ve titreyerek yanına giren adamcağıza:

— Baka aşçıbaşı, ağa olduk diye hoşafın yağını kesmek reva mıdır?

Deyince, şimdiye kadar hoşafa yağ koymamış olan aşçı, bu emirden büsbütün şaşırarak kekelemeye başlamış, ağa daha fazla kükreyerek:

— Bire nâbekâr, beni bilmez mi sanırsın, yoksa kellene mi acımazsın? Şimden sonra hoşafın yağını kesmiyeceksin çıık! diye bağırmış.

M. GİRAY

(1) Bir mecmuada yazıldığı gibi hoşafın üzerinde yıldızlanan yağ, yağlı ve bulaşık tencerede pişirildiği için değil, yukarda işaret edildiği veçhile her ikisinin tek kaşıkla yenmesnden ileri gelmektedir.

Sırp Sındığına Ait Yeni Vesikalar

Sırp Sındığı hakkında birçok yazılar yazılmış, bazı tarihler, bu hâdiseyi inkâr bile etmişlerdir. Bu yazı garp menbalarına dayanarak Sırp Sındığı'nın vukuu tarihini ve ne suretle cereyan ettiğini anlatmaktadır.

Yazan: Ali Kemal BALKANLI

Türk tarihinin Rumeli fütuhatına dair olan vukuatı Osmanlı mehazleri tarafından noksan ve hatalı olarak kaydedilmiş, bir çok esaslı noktalar mübhem bırakıldığından bu mehazlere dayanan muahhar tarihler de vakaları lâyıkı veçhile vüzuhla ifade edememiştir. Sırp Sındığı muharebesi adını verdiğimiz vak'a da bunlardan biridir.

Bu muharebe hakkında Osmanlı mehazlerinin verdiği malûmat kısaca şöyledir:

«Filibe'nin fethi üzerine Meriç nehrinin feyezanından istifade eden kale kumandanı «Filipos» Sırp Kralı beşinci Oroş'a iltica etmiş ve Papa beşinci «Örben»in de teşvikile Sırp, Macar, Bosna ve Bulgar Krallarile Efl&k Prensinin ordularından müteşekkil 60-100 bin kişilik bir haçlı ordusu Edirne civarına kadar gelmiştir. Düşmanın böyle muazzam bir kuvvetle Edirne üzerine geldiğini gören Rumeli Beylerbeyi Lâla Şâhin Bey bir taraftan Bursada bulunan birinci Muraddan istimdad ederken diğer taraftan 10 bin kişilik kadar bir kuvvetle Hacı İlbeyi düşmanın harekâtını istikşafa göndermiş, fakat Hacı İlbeyi düşmanın gaflet ve iyşü nûşundan istifade ederek «şephun etmekle» düşman perişan olmuştur.»

Bu muharebenin vukuu tarihi de bizim tarihlerimize göre Hicrî (766) Milâdî (1364)-yılı dır.

Tarihlerimizin müttefikan beyan eyledikleri bu vak'ayı aynen ve cüz'î bazı tadilâtla nakleden «Tarih Dünyası» nın «Osmanlı Tarihi» ilâvesinin üçüncü forması (34) numaralı hâşiyesinde bazı ecnebi tarihçilerinin Sırp Sındığı muharebesinin vukuunu inkâr eylediklerini kaydeylemiştir.

Son formasının basılacağı bir sırada Bulgaristanı terkeylemekliğim üzerine sekteye uğrayıp intişar edemiyen «Filibe Tarihi» adlı eserimi yazdığım sıralarda bu mütebayin rivayetler üzerinde durmuş ve vak'ayı muhtelif yabancı mehazlerden tetkik etmiş bulunduğum için bu hususta bazı aydınlatıcı izahat vermek müsaadesini bizi bir çok bilmediğimiz tarihî hakikatlerle aydınlatan pek değerli «Tarih Dünyası»ndan istiyeceğim. Kanaatimce tarihlerimizin bu noksanını alâkalı milletlerin tarihlerinden tamamlamak yerinde olacaktır.

Tarihlerimiz, Filibe kumandanının adını «Filipos» olarak zikretmekle bu şehrin müessisile kale kumandanının adını nasıl yekdiğerine karıştırmışlarsa Sırplarla yapılan bu muharebede harbin yüzünü bile görmiyen Sırp Kralı «Oroş»un adını yazmakla da ayni hataya düşmüşlerdir.

Filhakika bu tarihlerde, Kral «Stefan Duşan»ın ölümile tac ve tahtına varis olarak oğlu Oroş geçmiş ise de bu zatın idareden âciz oluşundan Sırp devletini teşkil eden eyâletler ayrı birer devlet olarak istiklâl ilân etmişler ve her bir eyalet beyi birer hükümdar olarak saltanat sürmeğe başlamışlardır. Bu itibarla, ülkesi tehdid altına giren Pirlepe Kralı Vokaşin ile kardeşi Oğlesen Edirne civarındaki harbe önayak olmuşlar ve Sırp kuvvetlerine bizzat bunlar kumanda etmislerdir. Bulgarlar dahilî harplerle meşgul olduklarından, Macarlar da Sırplarla hali harpte olup onların parçalanmasını menfaatlerine uygun gördüklerinden bu harbe iştirak etmemişlerdir.

Bu noktaları belirttikten sonra asıl izahatıma geçiyorum; Sırp Sındığı muharebesinin vukuu tarihi olan 1371 yılında Balkanlarda mevcut devletlerin durumu şöyledir:

1 — Sırbistanın İç Durumu:

Kral Stefan Duşan'ın ölümü üzerine, nefsi Sırbistandan maada Makedonya, Arnavudluk, Epir ve Tesalyayı ihtiva eden geniş ülkesi parçalanarak her biri Duşan'ın birer eyalet voyvodası tarafından idare edilen küçük müstakil devletler teşekkül etmiştir. Bu tecezzi Stefan Duşan'a halef olan oğlu Oroş'un zaafı neticesinde husul bulmuştur. Bu müsta-

kil devletcikler içerisinde en kudretlisi Kral (Vokaşin)in ve daha sonra (Marko)nun idaresinde teşekkül eden Pirlepe Krallığıdır, ki bu Krallık Makedonyanın büyük bir kısmı ile Bulgaristanın cenubu garbî kısmını ihtiva etmekte idi. Bu beylikler arasında başlayan dahilî harp her birini zayıf düşürmüş ve haricî düşmana karşı koymağa muktedir kuvvetli bir devlet teşekkülü kalmamıştır. Bu zafiyeti fırsat bilen Macarlar Bosna üzerindeki emellerini tahakkuk ettirmek üzere harekete geçmişlerdir.

2 — Bulgaristanın İç Durumu:

İvan - Aleksandr Sırbistanın parçalanması karşısında harekete geçerek birbirinden ayrılan Sırp Beyliklerini bir araya toplayacak ve onlara rehber olacak kudrette bir Kral değildir. Hattâ ailevî bazı sebebler dolayısile kendi Krallığını bile üç kısma ayırmış ve Türklerin Rumelide muazzam fütuhata kıyam ettikleri bir sırada Bizanslılar ve Macarlarla lüzumsuz harplere sebebiyet vermiştir.

İvan Aleksandr'ın 1371 yılında ölmesi üzerine üç beyliği teşkil eden oğulları arasında post kavgası başlamıştır. Bu iç harp bilhassa Tırnova Hükümdarı İvan Şişman (1371 - 1393) ile Vidin hükümdarı Stratsimir arasında şiddetlo cereyan etmektedir.

Sırp Sındığı Muharebesine tekaddüm eden fütuhat:

Birinci Murad Rumelideki harekâtı üç grup komutanına tevdi etmiştir:

1 — Lâla Şâhin Bey: Edirneden itibaren Meriç vadisini takiben bu nehrin yukarı mecrasına doğru ilerlemekte ve Rumeli ordusunun merkezini teşkil etmektedir. Bu komutan ayni zamanda Rumeli Beylerbeyi yâni Rumeli ordusu Başkomutanıdır.

2 — Gazi Timurtaş Bey: Bu zat İstranca ve Balkan dağlarının garp ve cenup etekleri boyunca ve Tunca nehri mecrasınca ilerliyerek Yanbolu - Eski Zağre - Filibe istikametinde yürümektedir.

3 — Gazi Evrenos Bey: Meriçin garbından başlıyarak bu nehre amud bir istikamet takip etmekte ve Rodop dağlarının cenup eteklerini takiben Drama - Selânik üzerine yürümektedir.

Türklerin, yukarıki fıkralarda belirtildiği üzere, Balkanlarda üç istikametten yaptıkları bu istilâ hareketleri en ziyade cenubî Bulgaristanın garbî kısımlarile Makedonyayı ellerinde bulunduran Sırpları tehdit etmekte ve parçalanmış bir durumda bulunan Sırp Kralığının müteferrik beylikleri bu istilâ selini önlemeğe çalışmaktadır.

Sırp Sındığı Muharebesi:

Nihayet müşterek bir düşman olan Türklerin Rumeliden atılması için büyük bir kuvvetin toplanması zaruretini hisseden bir kısım Sırp Beyleri Pirlepe Kralı Vukaşin (Vılkaşin - Vulkaşin) ile kardeşi Uğleş'in kumandası altına 60,000 kişilik kadar bir kuvvet vererek Edirne üzerine göndermişlerdir.

Rumelideki Türk ordularının üç kola ayrılmış bulunması, Padişah Muradın o sıralarda Bursada ikamet eylemekte olması bir nevi avantaj da teşkil eylemektedir. Hedef Türklerin payitaht ittihaz ettikleri Rumeli harekâtında üssülhareke olarak kullandıkları Edirnedir. Bu şehrin zaptile üç Türk kolu irtibatsız kalacak ve teker teker imha edilecektir. Muazzam Sırp ordusu Çermen civarında tecemmü etmiştir. Burası Edirneden garbî Trakya ve Makedonyaya giden yolların Meriç nehrini geçtikleri bir köprübaşıdır. Bu itibarla Evrenos Bey ordusile Lâla Şahin Bey merkez ordusunun tam ric'at hattı üzerindedir. 60.000 kişilik Sırp ordusu Rodoplardan ve Köstendil havalisinden gelerek bu köprübaşını tutmuş ve burada harp vaziyeti almıştır. (1371)

Muharebenin bir gece baskını neticesinde Sırpların hezimeti ile sona erdiği hakkında bütün tarihlerimiz müttefiktir. Bu hezimetin vukuu Sırp ve Bulgar tarihlerile çek tarihçileri tarafından teyid edilmekte ise de bunlar bir gece baskınından bahsetmemektedirler. Ancak, 60.000 mevcutlu bulunduğu itiraf edilen böyle muazzam bir kuvvetin zayıf ve az mevcutlu Türk müfrezelerile imha edilmesine başka bir suretle imkân bulunmamaktadır.

Muharebe meydanında bir çok Sırp askerlerinin ve bu meyanda Kral Vokaş ile kardeşi Uğleş'in de maktul düştükleri itiraf edilmekte ve hattâ Uğlaş'in ağır yaralı olarak kaçırılırken Harmanlı civarında öldüğü ve mezarının 17 nci asra kadar taşlandığı rivayet olunmaktadır. Bu muharebeye Sırp ve Bulgar tarihlerinde Çermen hezimeti — Çerfenska Bitka adı verilmektedir ki bizim tarihlerimizin bahsettikleri Sırp Sındığı muharebesinden başka bir şey değildir ve vukuu tarihi de tarihlerimizin rivayeti veçhile 1364 - 766 değil 1371 milâdî ve buna nazaran 773 tür.

Bu izahatımla tarihimizin mübhem bir vak'asını aydınlatmış olduğumu zannetmekle şeref duyduğumu arzederim.

KONYA: 5/6/950

Matbaa Adam: CEVRÎ ÇELEBİ

Bizde matbaacılık, icadından çok sonra taammüm etti, fakat her türlü eseri el yazılariyle çoğaltan matbaa adamlar vardı ki, cidden hayret edilecek süratle eser vermekte idiler. Bu yazı, size bu hususta tam bir fikir vermektedir.

Yazan: MİTHAT SERTOĞLU

Bu yazımızda okuyuculara şimdiye kadar tarihin karanlıkları içinde unutulmuş olan on yedinci asrın en enteresan bir simasını takdim ediyoruz. Seri' kalemile Türk irfan hayatına bir matbaa kadar eser kazandıran kanaat sahibi ve mütevazi bir san'atkâr:

Matbaanın keşfinden ve Şarkta yerleşip yayılmasından evvel yazılan eserlerin intişar vasıtası hattatlardı. Bunlar, dinî, ilmî, edebî eserleri bir çok nüshalar halinde durmadan yazarlardı. Onun için kitab çok pahalıydı. Ayni sebepten dolayı hattatlık makbul bir san'attı.

Hattatlık san'atı Osmanlı Türkleri arasında fevkalâde tekâmül etmiş ve Amasyalı Şeyh Hamdullahın açtığı çığırdan sonra hiç bir millete nasip olmamış derecede sanatta yüksek ve aded itibarile çok hattat yetiştirmek Türklere nasib olmuştur.

İşte bugünkü yazımızda okuyuculara bunlar arasında fevkalâde enteresan bir sima olan hattat Cevrî Çelebi'den bahsedeceğiz. Bu zat, ayni zamanda oldukça âlim, iyi bir şâir olduğu halde tuhaf bir talihsizliğe de mazhar olmuştur. Hattatlardan ve şâirlerden bahseden eserler, bu iki vâdide ondan çok daha geri olan kimselerin hal tercümesinden bahsettikleri halde Cevrî Çelebi daima bir köşede unutulmuştur. Yalnız büyük tarihçi Naima, mutad vefakârlığı ile ondan bahseder.

Biz, «Tarih Dünyası» okuyucularına Cevrî Çelebi'yi neden tanıtmak istedik? Sebebi şu: Bu zat, bütün ömrünce durmadan yazı yazmış ve tam mânasile «Matbaa Adam» lâkabına hak kazanmıştır. Bu memleket ondan üstün belki pek çok hattat yetiştirmiştir. Lâkin onun kadar yazan bir daha gelmemiştir. Bugün İstanbul Kütüphanesini dolduran kıymetli yazmalar arasında onun sayısız eseri vardır. Bu kadar kitab istinsahını, diğer meşgalelerle birlikte, bir ömre sığdırmak için her şeyden evvel görülmemiş bir sür'atle yazmak kabiliyeti lâzımdır.

Şimdi onu sayın okuyuculara tanıtalım:

Cevrî Çelebi İstanbulludur. Lâkin doğum yılı ve babasının kim olduğu, hattâ asıl ismi meçhuldür. Devrinde hem ilmiyle, hem şâirliğiyle şöhret kazanmış ve bilhassa güzel tarihler söylemekle tanınmıştır. Dördüncü Muradın Reisülküttab'ı meşhur mesnevî şarihi Sarı Abdullah Efendi onu çok sever ve himaye ederdi. Onun mesnevî ve Fusus şerhinden pek çok nüsha yazmış ve bu eserlerin yayılmasında büyük bir rol oynamıştır. Devlet mansabında gözü olmıyan, kanaatkâr bir adamdı. Onu herkes sever, yazısı da beğenildiği için devrinin ekâbiri meşhur kitablardan kendilerine birer nüsha yazdırır, bu behane ile ihsanlarda bulunup gönlünü alırlardı. Bu suretle devrine kadar gelmiş meşhur ilmî ve edebî eserlerden pek çok nüsha yazmıştır.

Cevrî Çelebinin yazmaktan sonra en sevdiği meşgale eşile dostile toplaşıp sohbetler tertip etmekti. Şehrin meşhur zarifleri bu meclislerde bulunurlar, ilimden, san'attan, edebiyattan uzun bahisler açarlardı. Herkes, hattâ devrin ekâbiri bile bu meclislerde bulunmağa can atarlardı.

Cevrî Çelebi ayni zamanda dervişti. Bektaşî, Galata, Tophane ve Yenikapı tekkelerine müntazaman devam ederdi. Lâkin son derece vesveseli ve evhamlı olduğundan kat'iyen kayığa binemezdi. Tabiî o zaman Haliç üzerinde şimdiki gibi köprüler

(Devamı 482 nci sahifede)

Sultan Mecit Kırım Harbi esnasında müttefik devletleri komutanları arasında...

Sultan Mecit ve Saray Kadınlarının Entrikaları

Sultan Mecit devri saltanat zamanının en hareketli ve hareketli olduğu kadar da bir sefahet devri olmuştur. Avrupa ile en sıkı temasın başlangıcı olan bu devrin sefahetini, o devri yaşamış olan Cevdet Paşanın şimdiye kadar neşredilmemiş ve bugün Yıldız Kütüphanesinde bulunan yazma (Tezkere-i Cevdet) inden iktibas ederek veriyoruz

II.

«— Duz oğlu, kamayı iyi sivrilttin mi? Bunu iyi belle, bu senin yanına kalmaz» dedi.

Saray kadınlarının Abdülmecit zamanındaki israfları ve bunun neticesi olarak devlet maliyesinin sarsılışını Cevdet Paşa şöyle anlatır:

«Saray kadınları öteden beri Saray ı Hümayunda bir köşeye çekilmişlerdi. Hatta feraceleri bile yoktu. İkinci Sultan Mahmut devrinden kalma arzularını alsınlar diye kendilerine birer ferace verilmişti. Bir buçuk seneden beri kendilerine seyir ve temaşa kapıları açıldı. Her yerde gezmeğe başladılar. Şurada burada, türlü rezaletler eder oldular. Tarabyalı bir çalgıcı Ermeni oğlanı

Sultan Mecidin bir portresi... (Aslı Topkapı Sarayı Müzesindedir)

dahi onlarla meluf olarak bundan dolayı saraylılar pek ziyade söylendiler. Hele ikballerden meşhure Serefraz nam ikbal, padişahın pek ziyade sevdiği idi. Ekseriya Yıldız köşkünde oturmakta idi. Çarşı içinde Küçük Fesli diye maruz olan bir Ermeni oğlanına vurulup bu uğurda tediyesi kabil olmıyacak borçlar etti. Geçenlerde bir gün merkum çalgıcı oğlanı Beyoğlunda, bir kahvehanede otururken bir Hırvat gelip üzerine bir tabanca sıkmış ve setresine ve sakosuna dokunup geçmiş, bunun üzerine kendisinin artık İstanbulda durmak caiz olamıyacağı düşüncesiyle familyası çalgıcı oğlanını alıp Adalara kaçırdılar. Henüz bir ay geçmeden Küçük Fesli de akşam üzeri Beşiktaştaki evine giderken iki kişi gelip kamalariyle kendisini yaralamışlar. Birkaç gün sonra öldü. Vefatından önce, kendisini Serefraz Hanımın adamlarının vurmuş olduğunu söylemiş olması üzerine familyası tarafından İngiltere, Fransa ve Rusya Sefaretlerine arzuhaller verildi.

Saraylıların bu rezaletleri millet-i İslâmiyeye mucib-i âr ve hacalet olduktan başka bir sene zarfında ettikleri borçlar iki yüz seksen sekiz bin keseye baliğ olup bunun yüz yirmi beş bin kesesi Serefraz Hanımın idi.

İşte bu haller, sonradan hükûmetin uğradığı malî müşkülâta başlangıç olmuştur.

⁂

Bununla beraber devrin hükûmet adamları muazzam servet sahibi idiler. Bakın, Rifat Paşanın konağı hakkında Cevdet Paşa ne diyor:

«Hattâ halis ve âlâ buğdaydan ekmek çıkarır bir fırın işletirdi. Francalaya Rifat Paşa francalası derlerdi. Reşit Paşa merhum bir gece haremli selâmlıklı olarak onun yalısında misafir oldu. O gece fakir dahi orada bulundum. Yemekler pek lezzetli ve nefîs idi. Gece içeride ve dışarıda yüz bu kadar yatak yapıldı. Cümlesi âlâ idi. Gece herkesin odasında abdest leğen ve ibriği, havlu ve peştimalına kadar gece levazımı hazır idi.»

Ve bütün bunların neticesi olarak devlet feci durumlara düştü, alabildiğine israfın önüne hiçbir kanun geçemedi.

Cem Sultanın son günleri

(Baş tarafı 464 üncü sahifede)

talık büsbütün ilerlemiş, yüzü, gözü ve boynu şişmişti. Ata binemediği için sedye ile götürülüyordu.

Cem, hastalığının ağırlığını hissedince, cenazesinin Türk ülkesine gönderilmesini vasiyet etti. Bununla beraber 22 şubat günü Fransız ordusu Napoliye girerken Cem, son gayretini toplıyarak ata da binmişti. Fakat bu, son ata binişiydi. Napolide Fransız Kralı ona hekimler tâyin etti ve bir gün artık serbest olduğunu Ceme söyledi. Zavallı Cem:

— Elhamdülillâh... Azat ve halâs sözü kulağımıza girdi... diye şükretti.

Fakat artık onun serbest kalmasiyle kalmaması arasında hiçbir fark yoktu. Çünkü ilâç bile alamıyordu ve 1495 yılı 25 şubat günü sabaha karşı gözlerini ebediyen kapadı.

İstanbulda, Cemin ölümü haberi duyulunca, Bayezit, üç gün matem tutulmasını emretti ve çarşılar kapatıldı, fıkaraya 100 bin akçe sadaka dağıtıldı.

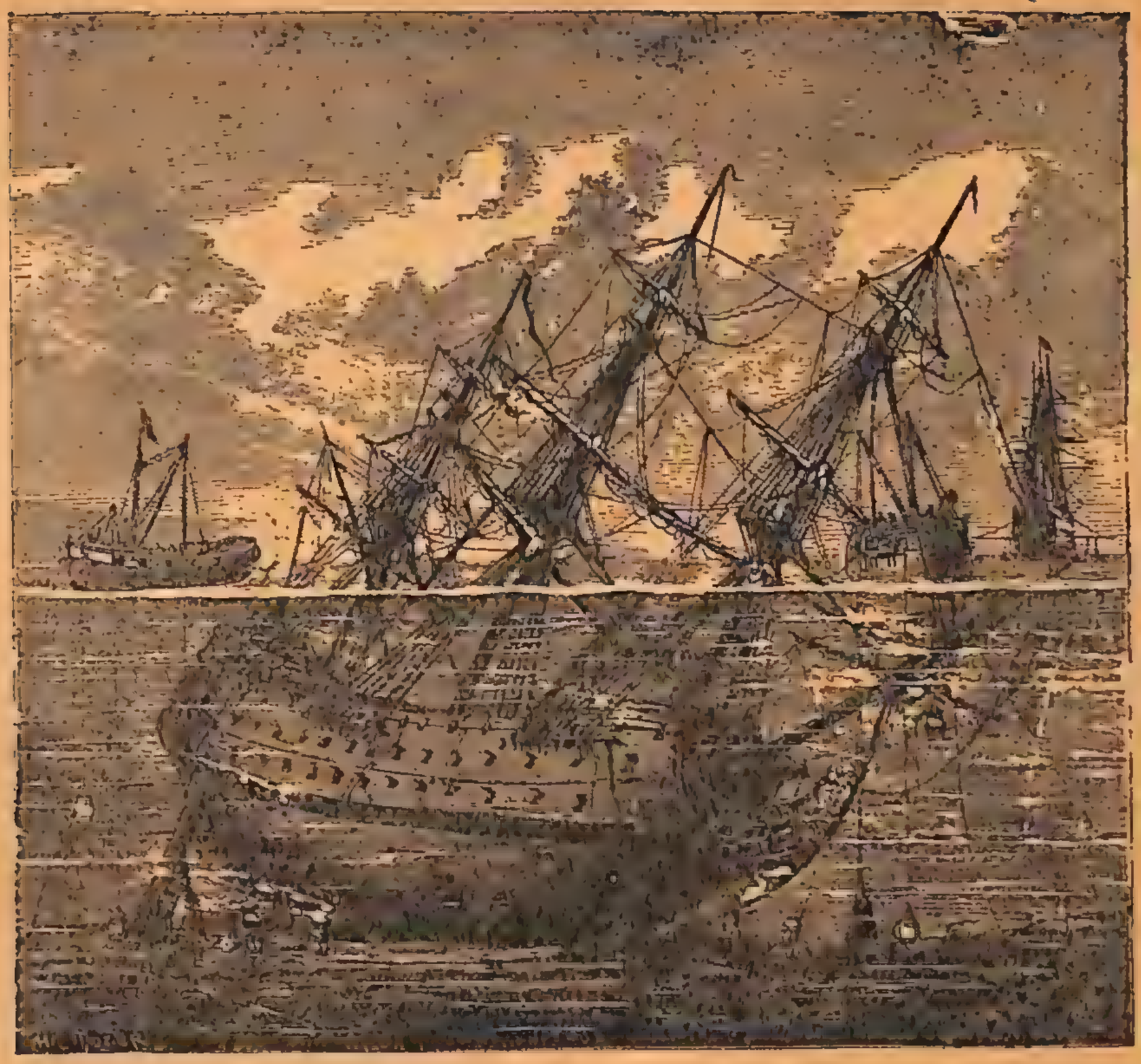

Royal George yelkenli gemisi battıktan sonra...
(Journale de Voyages mecmuasından)

İngiliz Deniz Tarihinde Bir Facia

168 yıl önce vukua gelen bu deniz faciası, İngiliz deniz tarihinin mühim bir hâdisesidir. 670 kişinin boğulmasiyle neticelenen bu kazadan sonra yarım asır su altında kalan gemi 1840 tarihinde çıkarılmıştı.

İngiliz donanması tarihinde küçük bir ihtiyatsızlık yüzünden olmuş bir faciadır. Yelkenli harp gemilerinin son devrinde, Royal - George kalyonu büyük ve çok güzel bir tekne idi, 1755 de denize indirilmişti, 108 topu vardı, mürettebatı 900 kişi idi, İngilterenin tanınmış amirallerinden Anson, Boscaven, Rodney, Howe ve Hawke sırası ile bu gemide kumandanlık yapmışlardı.

Gemi, 1782 Ağustosunun 28 inci günü Spithead koyunda demirli bulunuyordu; Amiral Kempelfellt'in bayrağını taşıyordu; iskele tarafında su kesimi altındaki kaplama levhalarından bir kaçının değiştirilmesi lâzımdı, bütün toplar sancak tarafına nakledilerek kalyon bu tarafına doğru yatırılmış ve iskele tarafında su kesimi altında üç kademlik bir yer su yüzüne çıkarılmıştı. Sancak tarafındaki top mazgalları hemen deniz seviyesi ile bir olmuştu. Sabahın saat dokuzunda limandan bir şalupa geldi, mürettebata erzak ve İngiliz gemici içkisi olan rum varilleri getirdi, bu yükü çok kalkık olan iskele tarafından alamadıkları için şalupa sancak tarafına yanaştı, fakat, erzakı ve varilleri almak için o tarafa yığılan tayfanın ağırlığı ve gemiye alınan yükün ağırlığı kalyonu biraz daha yatırdı ve zaten su seviyesine kadar inmiş olan top mazgallarından, içeri su dolmağa başladı, önce buna kimse ehemmiyet vermedi, hattâ geminin içinde bulunan bazı delişmen gemiciler, hemen soyunarak içeri dolmakta olan suyun altında duş yapmağa başladılar.. Fakat bir kaç dakika sonra du-

Bakırcı çırağı olan oğlunu hükümdar yapan Kırkharami Başının hikâyesi

Milâdın 868 yılı ile 908 yılı arasında İranda kırk yıl saltanat süren ve Saffariler diye anılan hânedanın zuhuru ibretle okunmağa değer bir vak'a ile başlar. Bu ailenin müessisi olup Horasan, Secistan, Fars, Isfahan, Kirman ve Send eyâletlerinden mürekkep geniş bir ülkede hükümran olan Leys oğlu Yakub çocukluğunda, Secistan eyâletinde fakir bir rencberin oğlu idi ve bir bakırcının yanında çıraktı, «Essaffar» lâkabını da bundan ötürü almıştı. Babası Leys, fakirlik canına tak deyince, başına topladığı kırk haydudla beraber şakavete sapmış ve kervan yollarını vurmağa başlıyarak kısa zamanda dillere destan olmuştu.

Leys, bir gece, Secistan hükümdarı İbni Nasr'ın hazinesini soymaya karar vermiş ve büyük bir cür'etle nöbetçileri öldürüp kırk haydudu ile beraber hazineye girmeye muvaffak olmuştu. Haydutlar, hazinedeki altın, gümüş ve türlü türlü mücevherleri beraberlerinde getirdikleri kırk çuvala doldurmuş, kaldırıp götürmek üzere idiler ki, haramilerden biri, rafda duran beyaz ve parlak bir şey gördü, Leys'in: «Aman dokunma!.» demesine kalmadan diline götürüp yaladı: Bu beyaz ve parlak şey bir kaya tuzu idi. Harami başı:

— Madem ki içimizden biri bu adamın tuzunu yaladı, tuz ve etin hakkı büyüktür, bize bu soygundan hayır gelmez, sebebi felâketimiz olur, çuvalları bırakıp hemen kaçalım! dedi.

Ertesi sabah erkenden hazineye gelen hazinedar, dolu çuvalları görünce şaşırdı, fakat fırsatı da kaçırmak istemedi, çuvalların içinden kıymetli mücevheratı hemen ayırıp koynuna doldurdu ve sonra: «Hazineye kırk haramiler girmiş!» feryadını kopararak ortalığı ayağa kaldırdı; doğruydu! Kırk çuval ve öldürülen nöbetçiler kırk haramilerin geldiğini açıkça gösteriyordu... Fakat her nedense, doldurdukları çuvalları götürememişler, ancak kıymetli bir kaç parça mücevheri alıp kaçmışlardı... Hükümdar emir verdi, serseri takımından beş on kişi yakalandı, işkenceler yapıldı ve bu bîçareler, kendilerinin haramilerden olduklarını, fakat harami başı Leys'in nerede olduğunu ve çaldığı mücevherleri nereye sakladığını bilmediklerini itiraf ettiler, idama mahkûm oldular.. Ve dellâllar, davullar çalarak, ertesi gün yakalanan hazine soyguncularının işkence ile idam olunacaklarını halka ilân etmeğe başladı.. Ayni gün, Hükümdarın huzuruna iri yarı, güçlü kuvvetli bir adam çıktı:

— Ey melik! Sen bu adamları günahsız olarak öldürtüyorsun... Kırk haramilerin başı Leys benim! Biz senin hazineni çuvallarımıza doldurduk, fakat hazineden

(Devamı 481 inci sahifede)

---

rum birdenbire tehlike arzetti, ağırlığın öbür tarafa nakli ile müvazenenin temini için en azdan yarım saat lâzımdı, geminin içine ise sular bütün dehşetile dolmağa başlamıştı, koca Royal - George, bir kaç dakika zarfında bir kurşun külçesi gibi denizin dibine indi, yanındaki şalupayı da beraber indirdi.

900 mürettebattan ancak 230 kişi güvertede bulunuyordu, bunlar, kendilerini denize atarak veya yukarı kısımları su yüzünde kalmış olan direklere tırmanarak hayatlarını kurtarabildiler, geri kalanların hepsi boğuldu, ölenlerin arasında, kamarasında yazı yazmakta olan Amiral da vardı.

İngiltere gibi denizci bir memlekette, ne kadar gariptir ki, Royal - George'un yüzdürülmesi tam yarım asır ihmal edildi ve geminin su yüzünde kalan üç direği, facianın meş'um hatırası olan Spithead koyunda uzaktan seyredildi, nihayet 1840 da Pasley isminde bir deniz mühendisi tarafından çıkarıldı, İngilterede hatıra meraklıları Royal - George'un enkazından herhangi bir şey satın almağa o kadar çılgın bir rağbet gösterdiler ki, gemi enkazcıları, ellerinde ne kadar hurda mal ve eşya varsa «Royal - George'un!» diye yüksek fiatlarla sattılar ve pek çok para kazandılar; meselâ, geminin büyüklü küçüklü 12 çapası vardı, halbuki hatıra meraklılarına Royal - George'un çapası diye tam 4000 çapa satılmıştı. İki dümeni vardı, 1880 inci dümeni 1845 te bir Amerikalı satın almıştı.

Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mıydı?

Yazan: M. ÇAĞATAY ULUÇAY

Eyaletler ve Dış İşleri:

Sultan İbrahim, eyaletlerin idaresinde, önemle şu noktalar üzerinde duruyordu: Beyleri seçerken halksever olmalarına dikkat ediyordu. Sancak ve eyaletlere giden paşalardan sık sık hudut, iç işleri ve eşkiyalara dair haberler bekliyordu. Yazdığı hatlarda Anadolu ve Rumeli Beylerinden havadis olup olmadığını soruyor, yoksa üzüldüğünü Sadrazama bildiriyordu:

«Serhadlerden haber gelmese heman gönlüm mahzun oluyor, zira isterim ümmeti Muhammed huzur eylesün sayemde. İnşaallah sen de bu fikirden hali olmıyasun».

Eyaletlerin idare işini şahsî işi gibi sayıyor, iç idareye dair bir vazife görmezse, gününün boşa geçtiğini sanıyordu:

«... Beylerbeyilerden kâğıd var mı deyu ben hizmetsiz olamam, ayrık heves lâzım değil, her yerden aldım dadımı, bana umur lâzım...»

Beylerinden aldığı haberlere göre, yeni yeni kararlar veriyor, vardığı neticeleri hattı hümayunlarla onlara bildiriyordu. Padişahın iç işleri ve eyalet idaresi üzerinde böyle sıkı kontrolda bulunması onun şüphe edici bir karaktere sahip olduğunu, her esen yelden nem kaptığını gösteriyor.

Eyalet idaresinde, Padişahın ısrarla üzerinde durduğu meseleler şunlardı: Başta halka zulûm edilmemesi geliyordu. Padişahın bu hususta ki fikirleri şöyle idi:

«Selâmdan sonra Erzurumdan âdem gelmiş deyu telhis ettin. Hudaya şükür nice bunun gibi hayır haberler serhadlerden gele. Hemişe emn-ü âman üzere olalar. Reâya berayâ sayei saadetimizde huzurlar, safalar edeler. Diyeler ki bunun gibi âdil padişah zamanında geldik diyeler ve yavuz hizmette imişsin, bir hoşca gör, yerli yerinde herkesin haline göre terahhüm ile çalış. Efendinin hayır duasını alınca sâir vüzerayi unutturmağa say'eyle:...»...

Bu devirde, bilhassa Girid muharebesinin başlamasından sonra halktan ağır harp vergileri ve tekâlifi divaniye alınmağa başlanmıştı. Bu durum karşısında her taraftan arzlar ve ilâmlar yağmağa başlamıştı. Hele bir defasında Padişah her avarız hanesinden beş riyal kuruş alınacağı teklifini görünce buna dayanamamış ve şu mütalâada bulunmuştu:

«... Avarız için hane başına beş riyal kuruş alınmak çoktur, fukaraya zulûmdur, mâ-takaddümden kanun üç yüz akçe alınmaktır hane başına varub devşirin. Âdeme hane başına kırk akçe kifayet eder. Şimdiyedek reâyadan avarız hane başına beş riyal kuruş alınırdı; yohsa şimdi mi ziyade oldu? Bu sualimin cevabını veresin».

Halka zulûm yapan ister idareci olsun, ister halktan olsun, onunla insafsızca mücadele ediyor, ortadan kaldırılmasına kadar eşkiya denilen kimse ve maiyetlerinin durumlarını takip ediyor, gerekli tedbirlerin alınması için emirler veriyordu. Bu hususta hiç müsamaha göstermiyordu. Zulmü sabit olanların, muhakkak surette öldürülme hattını yazıyordu:

«Urumilinde olan Beyler dahi hazire.. Ol semte varup ardınca delikten deli-

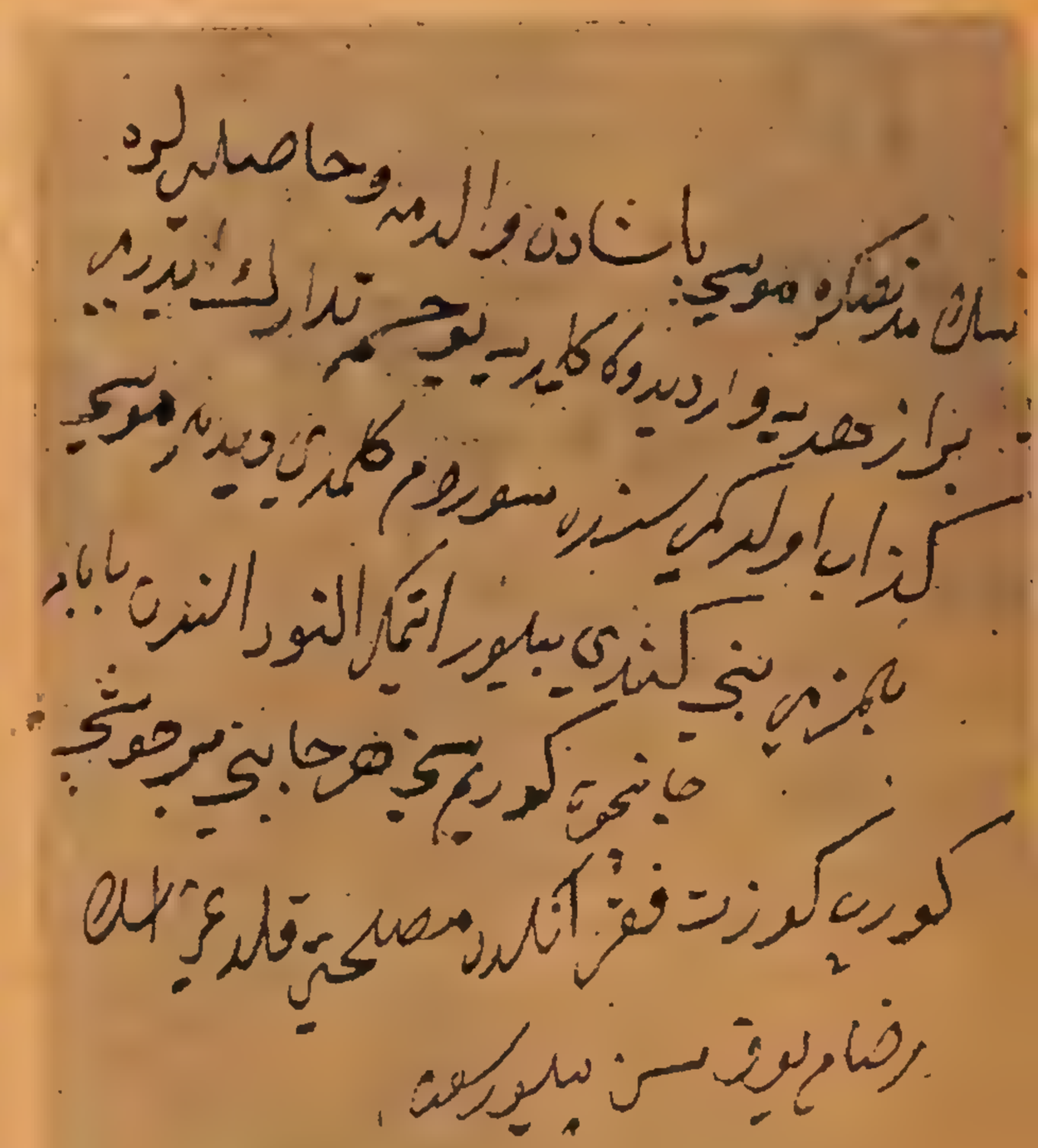

Sultan İbrahimin Veziriâzama yazdığı meşhur hatt-ı hümayunlarından biri...

ğe tıksunlar, yohsam yalnız Bostancıbaşı ele getürebilür mü? Bulayki Allah Sübhâne ve Tealâ her nereye firar etti ise atile bile baş aşağı olsun. Şu beni seversen azîm takayyüd idesin bunun ele getürmesine. Ziyade iltifatı hümayunuma mazhar olursun, göreyim seni bir âdem salub oğlunu buraya gelmesi kabil değil mi göresin, ihmalden sakın»...

Eğer Sadrazam, hükûmetin başına yeni bir gaile açan paşa veya eşkiyanın durumunu padişaha bildirmez, duyurmamağa çalışırsa, padişah da bunu haber alırsa, kızıyor ve sinirleniyordu:

«Abe evzaı ne yüzden imiş? Ulak gelip ne şekil söylüyor, şafiice bildiresin, beni seversen, hilâfı olmasın, etmeğim (ekmeğim) haram olsun, doğruyu arz etmelisin, sonra hatırım kalur, şöyle bilesin».

Devlet idarecilerinin ölümlerinde, muhallefatlarının zaptedilmesine, hem de en ufak eşyasına kadar fazla ehemmiyet veriyordu. Hattâ Girid fatihi Yusuf Paşayı öldürüp de eşya ve malini zaptettirince, takdim edilen defterini tetkik etmiş ve üzerine şunları yazmıştı:

«Fevt olan Yusuf Paşanın muhallefatı şey değil imiş. Ne aceb bu mikdar! Mikdar ola da bulunmamak...»...

Hele eyaletlerdeki vergilerin vakit ve zamanında getirilip hazineye teslim edilmesine, Beylerbeyi ve sancak beylerinin mîrî hazineyi zamanında göndermelerine çok dikkat ediyordu. Hazine hususunda ileri sürülen sebepleri de kabul etmiyordu:

«... Bolu Paşası için kapı kethüdasına söyle demiş idim, bu kadar öte yakada oturdu, biraz akçe tedarik etsün deyu, dedin mi kapu kethüdasına. Nedir bilürüm, sen demeden nedir diyecekleri...»

Haydar Zade Mehmed Paşa da, hazineye olan borcunu zamanında ödeyememiş, hattâ Sultan İbrahimden bir hat alarak müddeti uzatmıştı. Buna rağmen parayı yine ödememiş.. Buna fevkalâde kızan Padişah da ona şu hattı hümayunu göndermişti:

«Sen ki Haydar Zade Mehmed Paşasın, zimmetinde kalan emval hassamı vermeyüb mukaddema ibram hattı hümayunum almıştın. İmdi başın gerekse zimmetinde olan malımı iç hazinei âmireme teslim olmak üzere eda eyliyesin. Yine taallül edersen, başın kesüb, hakkından gelürüm, şöyle bilesin».

Padişah iç işlerinde olduğu gibi, dış meselelerde de titizce davranıyor, hâdiseler karşısında ve komşu milletler hakkındaki fikirlerini Sadrazama yazıyor ve fikirlerini soruyordu. Gelen giden nâmeleri incelediği gibi elçi kabullerine de itina ediyordu. Rus elçisi gelmişti, Padişah tarafından kabul edilecekti. Bu durumu Sadrazam Padişaha şöyle arzetmiş:

«... Yarın fermanı hümayunları olursa Moskof elçisi rikâbı hümayunlarına yüz sürmesi babında...» müsaade istemişti. Padişah bu telhisin başına şunları yazmıştır:

«Sürsün hemişe din düşmanları hâkipâyime yüz sürmeden hâli olmasın»...

Venedikliler vermek mecburiyetinde oldukları altınları vermeyince canı sıkılmış ve şu hattı Sadrazama göndermişti:

«... Karındaşım Gazi Bağdadda iken Cezayirlu ile Venedik kâfirleri cenk eyleyüb Venediklu Cezayirlu'nun on beş kadirga ve gemilerin alub azim ziyan eyledi. Merhum gazaba gelüb Venediğe haber gönderdi: Şimdengiru sulhu bozarım sizinle dostluk itmem didükde Venediklu korkup merhuma beş yüz bin guruş virecek oldu, barıştılar. Merhum karındaşım ile sulh ittiklerinde beş yüz bin guruş virseler gerek idi. Ol guruşlar geldi mi bildiresün... Eğer sorarsan neden düştü hatıra deyu; mesmuu şerifim olmuştu. Şimdi hatırıma geldi şöyle bilesin»...

Diğer bir hattında da:

«... Merhum gibi üstüne asker cem' iderim, ayrık korkum bir yerden değildir, ayrık her yeri bildim ve hıfz ittim, şöyle bilesiz ve sen dahi gözün açasın...»

Sultan İbrahim, hudutlarda tehlike görünce, oralara kâfi derecede yardımcı kuvvetler gönderiyordu. Bu tedabiri Kazaklara ve bilhassa İranlılara karşı muhtelif kereler almış; hazırlıklı bulunmağa çalışmıştır. Komşular içerisinde en inanmadığı İranlılardı. Bundan ötürü İran sınırlarına çok önem veriyordu. Bu fermanda Padişah İranlılar hakkındaki kanaatini şöyle ifade ediyor:

«... Rüstem Hân, Hasan Paşaya mektup göndermiş, içinde dünyanın dillerin dökmüş, sakın inan yoktur. İki Azimüşşan Padişhaın emrine mutiiz ve sulhumuz mukarrerdir deyu siz bu yandan biz bu yandan çalışırüz deyu bize fend itme ister. İnan yoktur hemen gene göz kulak tutmaktan ayrısı yoktur. Biz tedariki görelim ister etsün sulhu i(ster) itmesün. İnşaallah ulûfeye vardığım zaman söyleşürüz şöyle bilesin.»

Moliere'in Koltuğu

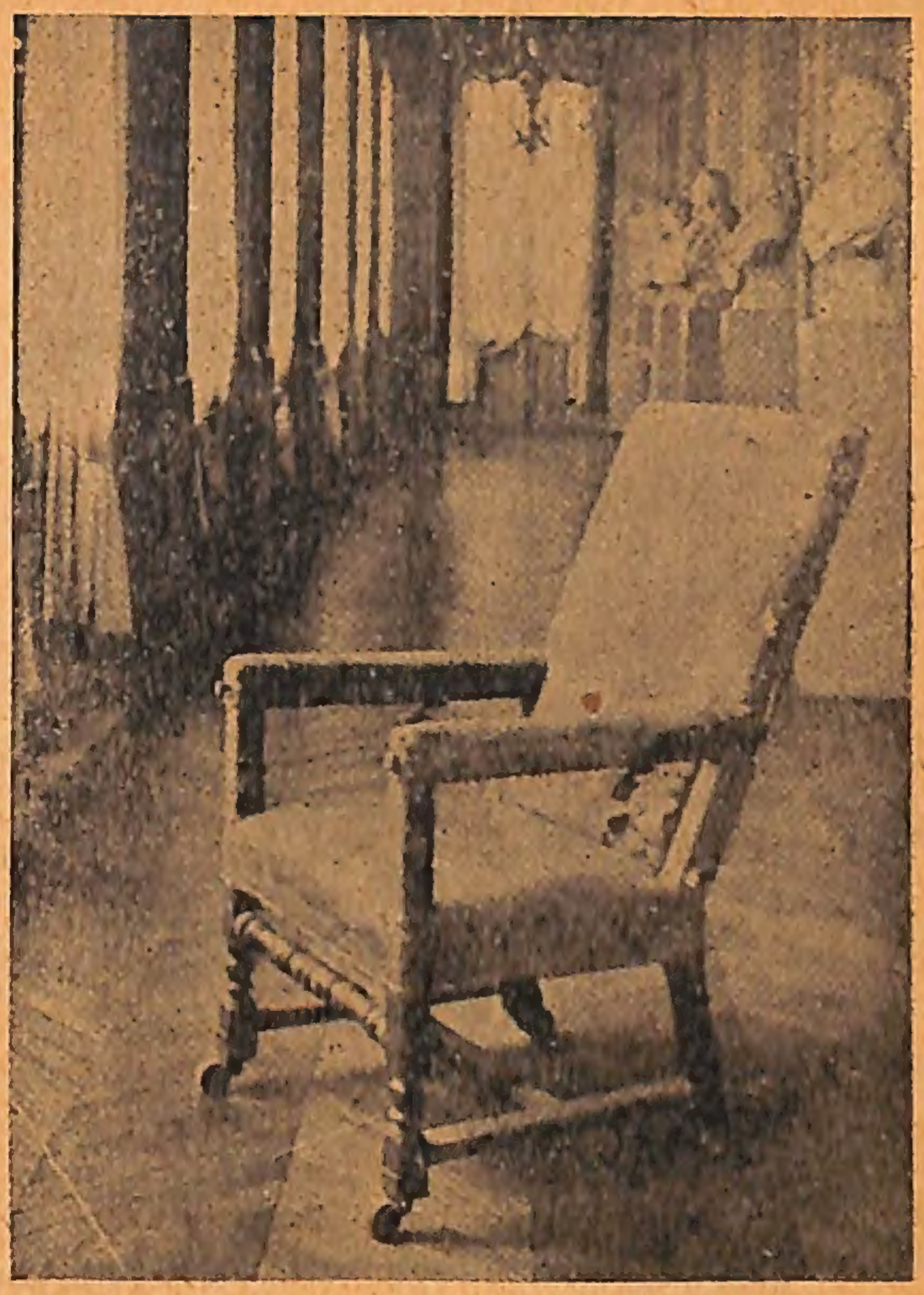

Bu büyük komedi muharriri ve aktörden kalmış tek şey basit bir koltuktur ve Komedi - Fransez'de baha biçilmez bir tarihi hatıra olarak saklanmaktadır. Hayatı türlü acılar, yoksulluk ve sonsuz bir didinme ile geçen sanatkâr eserlerinin çoğunu bu koltukda oturarak yazmış, yorgun vücudunu onun üzerinde dinlendirmeğe çalışmış, hattâ bir çok geceler onun üstünde uyumuştu.

Son eseri olan «Hayalen Hasta» piyesinde Argan rolünü oynarken, Argan, bu koltuğa oturmuş, ölmüştü, perde kapandığı zaman, arkadaşları koltuğun üstünde Moliére'in ölüsünü bulmuşlardı. Muhtelif kumpanyaların elinde mukaddes bir hatıra olarak dolaşan koltuk onsekizinci asır sonlarında Odeon tiyatrosuna mal olmuştu; 1799 martının 18 inci gecesi bu tiyatro binası içinden çıkan bir yangında tamamen yanmış, ertesi sabahki Paris gazeteleri «Moliére'in koltuğu yandı» haberini verdikleri zaman bütün Paris halkı hüngür hüngür ağlamağa başlamıştı. Halbuki koltuk, birkaç gün evvel, Cumhuriyet Hükûmetinin bir kararı ile, kapalı bulunan Odéon'dan alınmış, «Cumhuriyet» tiyatrosunda Marie-Joseph Chénier'nin «Dokuzuncu Şarl» trajedisini oynayacak olan aktör Talma'ya emaneten verilmişti.

Gazeteler Paris halkına koltuğun kurtulduğu müjdesini vermek için ikinci baskı yapmışlardı. Büyük sanatkârın ölümünden sonra 300 sene sahneye çıkarılan bu kıymetli koltuk nihayet Komedi - Fransèze intikal etti ve bu müessesede Emil Perrin'in müdürlüğü zamanında, yerinde bir karar ile emekliye ayrıldı, bir benzeri yaptırılarak Moliére'in hakiki koltuğu Komedi - Fransez müzesine konuldu.

Kırkharami başının hikâyesi

(Baş tarafı 478 inci sahifede)

bir habbe almadan çıkıp gittik, eğer kıymetli mücevherlerin çalınmış ise, bizden başkası oraya giremiyeceğine göre, bunları çalan senin hazinedarındır! dedi ve valiye kaya tuzu meselesini anlattı.. Derhal hazinedarın evini arattı, çalınan kıymetli mücevherler bulundu. Bunun üzerine İbni Nasr, hırsız hazinedara:

— Hain, alçak adam! Şu karşında duran kellesini koltuğuna almış harami iken, bir adamının dili tuzuma değdi diye tuz ve ekmek hakkı bilip malımı bırakmış ve gitmiş.. Sen ise, bunca yıldır benim ekmeğimle yaşar iken ve itimadımı kazanmış iken hem hırsızlık yaptın hem de elimi masum insanların kanına bulaştırmağa kalktın!..

Diye bağırdı ve derhal, suçsuz mahkûmları serbest bıraktırarak hırsız hazinedarı idam ettirdi.

Ahmet Bülend

Haremde Padişah Hamamı

(Baş tarafı 450 nci sahifede)

olur. Duvarlarından bir damla ter akmaz, adama hararet vermez, bazı halvetlerinde altın ve gümüş murassa iskemleler vardır. Pencereleri şark tarafınadır, ekserisi Üsküdar ve Kadiköyüne nazırdır, velhâsıl ruy-i arzda böyle bir hamam görmedim meğer Bitlis Hâkimi Abdal Hanın hamamı ola vesselâm.»

Padişahları, küçük harem hamamında cariyeler, büyük Enderun hamamında da hâs odalılardan tellâklıkla muvazzaf oğlanlar yıkardı.

Zazalar

(Baş tarafı 468 inci sahifede)

yarar. Gövdenin büyümesine, idrâkin genişlemesine ve düşüncenin durulmasına yarar. İnsan gövdesinin ve melekâtının güçlenmesi hep Homa'dandır.

Zendaresta, mukaddes kitabında İlâh'ları mest eden içkiye Homa der. Sarı altın renginedir. Bir de beyaz Homa var ki, insanlar onu içmekle ayağa kalktıkları günden itibaren ölmezliği kazanırlar. Beyaz Homa, şifalı on bin nebatın özüdür. Allah onu gökten getirmiştir. «Ey Saratustra, Homa öyle bir şeydir ki mü'min onu içtiği ve kurban ettiği müddetçe iyi düşünce, iyi söz ve iyi iş sahibi olur. Kötü düşünceleri, kötü sözleri ve kötü işleri kendiliğinden öğrenir, farkeder.

Temizlik, ruhun istirahati, iyi düşünceler, kin'in uzaklaştırılması, kötülüğe galebe hep Homa'dan istenir.

Saratustra, Homa'ya hitab ederken:

Bütün medihler Homa'ya olsun
Homa, güzel ve mükemmeldir
Işık ve yücelik onun **benliğindedir**
İşi temiz, kendisi müncidir
En iyi yapıcı odur.

der. Bu, bir Farisî ârîsinin Homa'ya münacatıdır.

Bizim tarikatlerde şükrü, itaati, teslimiyeti ifade eden Hû ile Homme — adam kelimesi de bu asıldan değil midir?.. Evlerimizin seçkin yerlerini muhafaza eden «Bu da geçer yâhû» levhalarındaki «Hû» kelimesi, her şeyin geçeceğine inanı ve tevekkülü ifade etmekle beraber «Ya» hitabından sonraki «Hû» Tanrı mânasındadır,

Büyük Kızılbaş azizi ve şâiri Abdal Musa, Hû için bakınız ne diyor:

Ben Hocamdan aldım böyle dersümü
Okur idüm eliften yaya deyu
Kimse bilmez şu dünyada sırrımu
Ta ezelden çağururum Hû deyu

Kul Himmet biraz daha ileri giderek:

Zâhit Hû demeyi inkâr eyleme
Ya neye çağırır insan Hû deyu
Hû demenin aslı nedendir böyle
Gel edelim sana beyan Hû deyu

.....

Dem bu demdir döner devran Hû deyu

demekte ve bu niyazlarla her ikisi de bize «Hû» nun Hüda'ya, Homa'ya işaret etmekte olduğunu söylemiş bulunmaktadırlar.

Zaza'lar, çok yerde Tanrı makamında «Homa» kelimesini kullanırlar. Bunların başında Palu, Karakoçak, Solhan, Lice, Kulp, Çınar, Çabakçur ve Genç gelmektedir. Zaza, Tanrıya karşı niyaz ve dileklerini «Homa» ile ifade ve öyle hitab eder. «Allah senden razı olsun» cümlesini «Homa tu - ra razi be» tarzında ifade ederler.

Nazmi SEVGEN

Matbaa Adam: Cevri Çelebi

(Baş tarafı 474 üncü sahifede)

bulunmadığı için Galata ve Bektaşi tekkelerine gideceği zaman bir gün evvel yaya olarak yola çıkar ve Kâğıdhaneden dolaşırmış. Yanında kendisini terkedemiyen dostları birlikte bulunduğu için onlara yol zahmetini unutturmak maksadile gayet güzel hikâye ve fıkralar anlatır, onlar da onun ağzına baka baka bu kadar yolu nasıl aldıklarını anlamadan tekke tekke dolaşırlarmış. Bundan da Cevrî'nin ayni zamanda iyi bir söz san'atkârı olduğu anlaşılıyor. Naima bundan bahsederken: «Deryadan ve kayığa suvar olmaktan gayet mertebe havf idermiş... Zahir ebû havf-ı müfrid zâ'f-ı kalb ve Çelebilik beliyesi olmak gerektir. Hele vücudü dünyaya nadir gelen bir ma'mur zat idi» der.

Cevrî Çelebi Hicrî 1065 Milâdî 1654 tarihinde vefat etmiştir. Dostlarından biri ölümüne:

Cevrî'yi memnun-ı lûtf ide Cenâb-ı Girdigâr

tarihini söylemiştir. Ölümüne yakın yazdığı bir şiirinde:

Târ ü pûd-ı emelim kaldı bu minval üzre

diye bir mısra' vardır. Acaba Cevrî Çelebinin bu emeli ne idi? Hayatının bir çok safhaları gibi tabiî bu da meçhul kalıp gitmiştir.

Mithat Sertoğlu

DÜZELTME

Bundan önceki 10 uncu sayımızda Bay Ziya Erkins'in (Osmanlı padişahlarının bayram tahtı) makalesinde maalesef bazı tertip hataları olmuştur. Aşağıdaki pazıya göre okunmasını rica eder ve özür dileriz:

425 inci sahifenin ikinci kolonunun 3 üncü satırının devamı ayni kolonun 19 uncu satırından devam ederek 426 ncı sahifenin birinci kolonunun 15 inci satırında nihayet bulacaktır. 425 inci sahifenin ikinci kolonunun 18 inci satırının devamı 426 ncı sahifenin 16 ncı satırından devam etmektedir. 425 inci sahifedeki (Tophane) kelimesi de (Darphane) olacaktır.

Piyangomuzda Kazanan Okuyucularımız

Kadın kumaşı kazanan okuyucumuz

B. Aydın Konak, Konak Oteli, Karadeniz Ereğlisi.

Kadın çorabı kazanan okuyucularımız

Bay Necati Çağatay, Hacıhamza köyünde öğretmen, Kargı — Bay Taceddin Acarşahin, Kadastro fen memuru, Bakırköy — Bay Vedat Yartan, T.M. Ofisi ticaret işleri Md. memuru, Ankara.

Erkek çorabı kazanan okuyucularımız

Bay Turgut Menali, Piyerloti cad. Kâtipsinan yokuşu No. 3, İstanbul — Bay Şevket Eygi, Meydanbaşı cad. No. 57, Karadeniz Ereğlisi.

Hazırlamakta olduğumuz ve bu ay içinde neşredeceğimiz «Sultanlara Aşk Mektupları» adlı kitaptan kazananlar:

Bay Doğan Bilginoğlu, Hisar, Çırakbey mahallesi, Çırakbey sokak, No. 17, Bursa — Bayan Sahavet Uğurlu, Köprü sokak No. 4, Düzce — Bay Hamdi Çırpan, Gelibolu cad. Mandıracı, Keşan — Necip Mülâzimoğlu, Bozkurt Un Fabrikası Fahreddin Mülâzimoğlu eliyle, Ankara — Bay İrfan Yalçın, Meşrutiyet mahallesi Baki sokak No. 28, Zonguldak — Bay Ahmet Kemal Şansal, Lâleli İhtisapağası sokak No. 11, Daire 4, İstanbul.

25 adet tarihî katpostal kazananlar:

Bay Etem Cuyar, Kurusebil sokağı No. 19, Samatya-İstanbul — Bay Halil Yamantaş, D. Denizyolları İzmir Ş. Alaybey Terzihanesi muhasebe memuru, Karşıyaka-İzmir — Bay İzzet Üstüner, As. Pos. No. 15473 P. Kd. Yzb., Büyükçekmece-İstanbul — Bay Salâhaddin Çanga, yargıç, Fındıklı-Çoruh — Bay Reşat Birinci, Bakkal, gazete bayii, Vakfıkebir — Bay Halûk Tümşen, Gültekin sokak No. 13, Ortaköy-İstanbul — Bay İhsan Marşal, İstanbul P.T.T. Bölge Başmd ayniyat muhasipliğinde, İstanbul — Bay Necati Özden, Sakarya mahallesi Armağan sokak No. 6, İncebesi-Ankara — Bay Basri Tüz, İl J.K. Mülhakı Kd. Yzb., Muş — Bayan Mehlika Gençgüven, Tekel İdaresi işleme evinde kâtibe, Üsküdar.

Okuyucularımız arasında çektiğimiz kurada hediye ettiğimiz 120×80 boyunda ve İstanbul Belediyesi Fen İşleri şubesi ressamı Bay Nazmi Dayanın yağlıboya tablosu...

«Av ve Turizm» mecmuamıza 6 aylık abone kazananlar

Bay Tayyar Kurşun, Emniyet Md. Şube 4, kısım 3 polis memuru No. 812, İstanbul — Bay Ahmet Deniz, İstihlâk kooperatifi veznedarı, Nazilli — Bay Atillâ Doğan, Tekel memuru oğlu, Haymana — Bayan Fatma Yılmaz, Çay mahallesi, Işık sokak No. 76, İskenderun.

«Av ve Turizm» mecmuamıza 3 aylık abone kazananlar

Bay Talip Kabakoğlu, Karagöz caddesi Mahmut Dâi Han No. 2, Gaziantep — Bay Cemaleddin Uzman, E.T.T. idaresi yevmiye K., İstanbul.

Diğer isimleri gelecek sayımızda neşredeceğiz.

Saraya takdim edilen kurbanlık koyunlar... (Bu koyunlar, Kâğıthanede Sâye Ocağında suret-i mahsusada beslenerek saraya takdim edilirdi. Resim, Topkapı Sarayı Müzesinden alınmıştır.)